

Ἀπ' τὸ παρὸν στὴν αἰωνιότητα Ὅρια ἰδεολογικῶν δεσμῶν ἢ προσωπικῆς ὑποτελείας

Ἡ ἐμμονὴ τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς πνευματικῆς μας κοινότητος, πέραν τῆς πολιτικῆς, στὸ δόγμα ὅτι «ἀνήκουμε εἰς τὴν Δύσιν», ὡς προῖόν τῆς καθαγιασμένης πορείας τῆς ἀνθρωπότητος τοὺς τελευταίους αἰῶνες, δεσπόζει στὴν ἐπικαιρότητα τῆς χώρας μας· ἔτσι, ἡ συζήτηση στὴν Ελλάδα, γιὰ τὰ κοσμοϊστορικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὶς ἄρδην ἀλλαγές στὴν διεθνή σκηνή καὶ στὴν καθημερινότητά μας -εἶναι ἀναγκαία κίνηση τακτικῆς γιὰ τὰ ἐθνικά μας συμφέροντα ἢ ταύτισή μας μὲ τὴν Δύση στὸν οὐκρανικὸ πόλεμο, ἀλλὰ ὄχι κι ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἱστορικῆς τῆς πορείας-, δεσμεύεται δυστυχῶς στὴν παρουσίαση καὶ ἀναμόχλευση τῶν γραφομένων εἰς τὴν Ἑσπερίαν, χωρὶς σχεδὸν οὐδεμίαν ἀναφορὰν στὶς ἑλληνικὲς ρίζες τοῦ δυτικῆς πολιτισμοῦ, ὅπως τουλάχιστον προβάλλεται, καὶ μὲ ἐλάχιστες ὑποσημειώσεις, κι αὐτὲς ὑποτιμητικὲς συνήθως, στὴν ὅποια κριτικὴ φθάνει ἀπὸ Ρωσία, Κίνα, Ἰνδίες καὶ τοὺς Ἀναδυόμενους. Οἱ γενικὲς αὐτὲς κρίσεις ἐνδιαφέρουν, καθὼς ἐκτείνονται, πέραν τῆς παρουσιάσεως τῆς τρεχούσης ἐπικαιρότητας στὸν σημερινὸ τύπο, ἔντυπο καὶ ἠλεκτρονικὸ, καὶ στὶς θεωρητικὲς ἀναλύσεις, ὅσες καὶ ὅπου ἐμφανίζονται· ὁ σχολιασμὸς ὅλων ὅσων δημοσιεύονται δὲν εἶναι εὐκόλος, οὔτε καὶ θεμιτός, καθὼς ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῶν ἀτομικῶν μας δυνατοτήτων· ὑποχρεωτικὰ περιοριζόμεστε σὲ ὅσους ἀξιολογοῦμε ὡς πλέον σημαντικούς, καὶ γιὰ τὸ ὑπόλοιπο ἔργο τους.

Ἐπιστρέφοντας στὴν τρέχουσα πραγματικότητα, ὁ διάλογος Δημήτρη Δημητριάδη καὶ Στέλιου Ράμφου στὴν ἠλεκτρονικὴ ἐφημερίδα, «Ἡ Ἐφημερίδα», εἶναι χρήσιμος κι ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ ἀμφότεροι ἔχουν αἰσθητὴ παρουσία στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ· οἱ προσωπικὲς ἀντεγκλήσεις, θεμιτὲς καὶ ἐποικοδομητικὲς, ὅπως συμβαίνει πάντα στὸν διάλογο, ἔχουν δευτερεύουσα σημασία, μὲ τὶς θέσεις ἐκάστου στὴν ἀξιολόγηση τῶν ἀναγνωστῶν, ἐνῶ ἀφήνουν τὰ ἀποτυπώματά τους στοὺς κριτὲς τους, ἀλλὰ αὐτὰ ἀφοροῦν τοὺς ἴδιους καὶ μόνο. Στὸν διάλόγό τους, ἀπέφυγαν εὐγενῶς τὴν ὅποια ἀναφορὰ στὴν ἐπικαιρότητα, ὡς ἀτομικὴ τους ἐπιλογή, καὶ ἐστίασαν τὴν προσοχή τους στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, πρόσφατη καὶ τωρινή, μὲ τὴν προσωπικὴ προσέγγιση ἐκάστου, ἀπολύτως σεβαστῆ, ἀλλὰ μόνο καθ' ἑαυτὴν ἢ δημοτικὴ παράδοση, ὡς μουσικὴ παρουσία καὶ ὡς τρόπος ζωῆς καὶ ἐκφράσεως τῆς συνεχείας τῆς ἑλληνικῆς ταυτότητος, ἀπουσιάζουν, ὅπως καὶ ἡ ὀρθόδοξη λατρεία καὶ ὑμνωδία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη καὶ πρακτικὴ τῆς, ὡς ἐμμέλεια, σὰν νὰ μὴν ὑπάρχουν στὴν σημερινὴ μας ζωὴ. Ἀλλὰ, αὐτὰ εἶναι προσωπικὴ τους ἐπιλογή, «νοῦς ὄρα καὶ νοῦς ἀκούει»...

Δόγμα, ό δυτικός κόσμος

Ό δυτικός κόσμος, ως ιστορική εμφάνιση και διαδρομή, αποτελεί τὸ δόγμα καὶ τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο ἀμφοτέρων, χωρὶς οὐδεμία ἀμφισβήτηση, ἔστω καὶ ἔμμεση· ὁ ἄνθρωπος, ὁ Ἕλληνας τὴν προβληματική τους, ὑποβιβάζεται σὲ ἀντικείμενο τῆς ιστορικής παρουσίας του καὶ πορείας καὶ δὲν ὑπάρχει ὡς ὑποκείμενο αὐτῆς, ὅπως τὸ θεώρησε, τὸ μελέτησε καὶ τὸ ἐφάρμοσε ὡς καθημερινή του πρακτική ὁ ἑλληνικός πολιτισμός, ὁ ἀρχαῖος, ἀπ' τὸν Ὅμηρο μέχρι τὴν ἐποχή τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ τὸν διατήρησε ἢ δημώδης, ἢ δημοτική, παράδοση, κοινοτική καὶ μουσική, κι ἢ ἐκκλησιαστική μας μελωδία τουλάχιστον, κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν κύρια συνεισφορά μας στὴν παγκόσμια ἱστορία. Ὡς ἀντικείμενο προσεγγίζεται ἀπὸ ἀμφοτέρους στὸν διάλογό τους κι ἴσως γι' αὐτὸ δὲν ἀναφέρονται κι οἱ λέξεις ἀκόμη, ἀλλὰ ὑπονοοῦνται, ὅπως γίνεται στὴν δυτική φιλοσοφία· ἡ λογική τους ἐντάσσεται στὴν φιλοσοφική θεώρηση τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς βιομηχανικῆς λογικῆς, στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχουν οἱ ἔννοιες, μουσική ἀρμονία, ἦθος, πολίτης. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀπουσιάζουν στὴν δυτική σκέψη, τὸ ἴδιο ἐννοοῦν πρέπει νὰ γίνεται καὶ στὴν δική μας. Ἔτσι, συμπλέουν μαζί της κι ἐκτοπίζεται κι ἀπ' τὴν συλλογιστική τους, ὅπως γίνεται κι ἀπ' τὴν ἀριστερή κριτική, ὅτι δὲν συμπορεύεται μὲ τὴν ἰδεολογική τους ἐρμηνεία, ἀποβάλλεται ὡς περιττό, ἀκόμη κι ἐκεῖνα ἀπ' τὸν Ὅμηρο καὶ τὴν ἄμεσο δημοκρατία, ὅσα ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀποκαλυπτική τους ἀλήθεια...

Ἄς τὰ πάρουμε ὅμως τὰ πράγματα μὲ τὴν σειρά καὶ γιὰ ὅσα ἐπιβάλλεται στὴ συνοπτική θεώρηση τοῦ θέματος ποὺ ἐπιχειροῦμε. Στὴν δυτική σκέψη καὶ στὴν βιομηχανική λογική ὑπάρχει μόνο τὸ μέλλον, ὁ ἄνθρωπος ζεῖ καὶ ἐργάζεται γιὰ τὸ μέλλον· τὸ παρὸν ἐξοβελίζεται, ἀξιωματικῶς καὶ πρακτικῶς, καὶ τὸ παρελθὸν ὑπάρχει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο γιὰ τὴν δικαιολόγηση τοῦ μέλλοντος, ὡς ἰδεολογία καὶ ὡς ἱστορική συνέχεια· ἡ καλύτερη ἀπόδειξη εἶναι ἡ ἀπόλυτη σχεδὸν ταύτιση τῆς ἐξομολογήσεως μὲ τὴν ψυχανάλυση καὶ τὴν αὐτοκριτική, γνωστὰ αὐτὰ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς». Ἔτσι, ἐπιβεβαιώνεται ὁ Στέλιος Ράμφος, ἀπαντώντας στὸ τί εἶναι τὸ ἔσχατο; λέει, «Εἶναι (τὸ) νὰ ὑπάρχεις στὸ νόημα τῶν πραγμάτων ἀνὰ πᾶσα στιγμή. Ἡ μὲν χριστιανική θρησκεία καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀναγνωρίζουν ὅτι ἡ πτώση τῶν Πρωτοπλάστων δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἡ θνητότητά τους... Ἡ ἱστορικότητα εἶναι τὰ ἀπλᾶ γεγονότα, ἔτσι ἦταν ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων: καταγραφή γεγονότων. Μὲ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ ἱστορία δίνει ἓνα βάθος στὰ γεγονότα, στὸ νόημά τους». («Ἡ Ἐφημερίδα», 21.10.22)

Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀναφορά, «τὸ νὰ ὑπάρχεις (ἐσύ, ὁ οἰοσδήποτε) στὸ νόημα τῶν πραγμάτων ἀνὰ πᾶσα στιγμή... Ἡ ἱστορικότητα εἶναι τὰ ἀπλᾶ

γεγονότα... Μὲ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἢ ἱστορία δίνει ἓνα (μπορεῖ νὰ δώσει καὶ δύο καὶ τρία βάρη, κατὰ τὴν κοινοβαρβαρική) βάθος στὰ γεγονότα, στὸ νόημά τους»· ἐκφράζει τὴν *προσωπική του ἀντίληψη*, ὡς *θεωρία*, *ιδεολογία* καὶ *τρόπο ζωῆς*, μὲ τὴν μεταφορὰ στὸ μέλλον, στὴν μετὰ θάνατον ζωὴ, στὴν ὁποία αἴρεται ἡ θνητότης τῶν ἀνθρώπων κι ἀποκτοῦν αὐτοὶ αἰώνια ζωὴ, μετὰ τὴν κρίση τους ἀπ’ τὸν Θεό, ἀπλοϊκὰ μεταφέρονται, ὅπως τὰ γράφει, ἄλλωστε. Σὲ αὐτὸ ἀσκεῖ τὴν κριτική του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιλογή του, στὴν ἱστορική διαδρομὴ ἀπ’ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὴν μεταρρύθμιση, δηλαδή ἀκολουθεῖ τὴν *ἔσχατολογικὴ ἀντίληψή της*, ἀφοῦ γι’ αὐτὴν ἡ *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἀρχίζει ἀπ’ τὸ 1500 καὶ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπ’ *δυτικοκεντρικὲς ἀντιλήψεις* τοῦ *διεισδύσαντος ὀρθολογισμοῦ* καὶ τῆς *ἀπαξίωσης* τοῦ Βυζαντίου, ἀπ’ τοὺς *Βολταῖρο*, *Μοντεσκιέ*, *Γίββωνα*, *Ἐγελο*. *δογματικὴ ἀναφορὰ* εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ τὸ *προπατορικὸν ἀμάρτημα*, ἢ *ἔκπτωση* τῶν πρωτοπλάστων ἀπ’ τὸν *Παράδεισο*, μὲ τὴν ἐπιστροφή τῶν θνητῶν σὲ αὐτόν, ἐὰν τηρήσουν τὸν *Λόγον* τοῦ Θεοῦ. Ποιὸν *λόγον* ὅμως; τὸν *ἐπιτακτικὸν καὶ ἀπόλυτον Λόγον* τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τοῦ *Μωσαϊκοῦ νόμου*, πὺ ἀποτελεῖ τὴν *κύρια πίστη* τοῦ *προτεσταντικοῦ πνεύματος* καὶ τῆς *καλβινιστικῆς ἠθικῆς*, μὲ κάπως *ὑποδέεστερη* τῆς *καθολικῆς*, ἀλλὰ σὲ *κατώτερη βαθμίδα* τῆς *ὀρθοδόξου*... Καὶ προσθέτει, «τὸ πρόβλημα τῆς *αἰωνιότητος* εἶναι *μία μεταμφίεση* τοῦ *παρόντος* πὺ *ἐπαναλαμβάνεται*. *Αὕτη* εἶναι ἡ *δική μου κριτική*. Ἐγώ, *καταλαβαίνω* *διαφορετικὰ* τὰ *πράγματα*. Τὸ *ἔσχατο* εἶναι *μία κατάσταση* ὅπου τὸ *νόημα* τῶν *πραγμάτων* τὰ *ξεχειλίζει* τὰ *πράγματα*. Καὶ *ἐκεῖ* μέσα *μπαίνουν* ὅλα τὰ *συμβολικὰ συστήματα*». Σὲ ἓνα ἔχει δίκαιο, στὸ ὅτι, στὴν *ἔσχατολογία* του, στὴν *ιδέα* τῆς *αἰωνιότητος*, «*μπαίνουν* ὅλα τὰ *συμβολικὰ συστήματα*», ἀλλὰ *ὀλίγον ἀπλοϊκὴ* ἢ *ἀπόδοση*. Καὶ τὸ «*μπαίνουν*»!

Ὁ Δημήτρης Δημητριάδης συμπληρώνει στὴν κριτική του, ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ Στέλιου Ράμφου, ὀδηγεῖ στὴν *ὑποτίμηση* τοῦ ἀνθρώπου: «*Γιατί* τόση *ὑποτίμηση* τοῦ *παρόντος*; *Γιατί* εἶναι *χρόνος παρακμιακός*; Τὸ *ἄνα πᾶσα στιγμή* δὲν εἶναι ἡ *στιγμὴ* τοῦ *παρόντος*; *Δὲν* εἶναι *χρόνος*; *Τελικὰ*, τί *ἔχουμε* *διδαχθεῖ* ἀπὸ τὴν *αἰωνιότητα*; *Μόνον* τὴν *προσῆλωση* σ’ αὐτὴν καὶ τὴν *προσδοκία* τῆς *ἐπαλήθευσής* της. *Μόνον* *μία ἀπατηλὴ*, *ψευδῆ*, *ἀναπόδεικτη*, *πέραν πάσης λογικῆς* ἀλλὰ καὶ *κατανόησης* τῆς *ἀλήθειας* τοῦ ἀνθρώπου, *ἐξαγγελία*, ἢ ὁποία *ὀδήγησε* σὲ *πλήρη ἀπαξίωση* τοῦ *χρόνου* τῆς *ἀνθρώπινης ζωῆς*, τῆς *ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ὑπαρξης* τοῦ ἀνθρώπου, στὴν *ἀποτίμησή* της ὡς *ἄνευ σημασίας*, *προκειμένου* νὰ *ἀποδοθεῖ* ἢ *ἀπόλυτη σημασία* στὴν *ζωὴ μετὰ τὸν θάνατο*, δηλαδή ὅτι δὲν ἔχει *καμία ἀξία* ἢ *φθαρτὴ ζωὴ* σας, *ζῆστε* γιὰ τὴν *μετὰ τὴν ἀποδημία* σας *ἀφθαρσία*». Εὐλογία ἢ *ἀπάντησή* του, κι ἡ *σημαντικότερη* μᾶλλον, ἀλλὰ *ἐκπορεύεται* ἀπ’ τὴν *ἀριστερὴ ἰδεολογία* καὶ σὲ *κάποιο βαθμὸ* ἀπ’ τὴν *φιλελεύθερη*, ὡς *συνεχείας ἀμφοτέρων* τῆς *χριστιανικῆς πίστεως*, κατὰ τὸν *Μὰξ Βέμπερ*, κι ὅπως τὸ ἔχουμε *ἀναφέρει*, μὲ τὴν *πλήρη ταύτιση*, *ἐξομολογήσεως*, *ψυχαναλύσεως* καὶ *αὐτοκριτικῆς*.

Τὸ παρὸν εἶναι στὴν πράξη χρόνος ὡς στιγμιαία αἴσθησις, ἐπειδὴ δὲν ἔχει διάρκεια, ἀλλὰ σημεῖο ἀναφορᾶς, πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ὅταν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, «διὰ δὲ τὴν κίνησιν ὁ χρόνος...καὶ τότε φημὲν γεγονέναι χρόνον, ὅταν τοῦ προτέρου καὶ ὑστέρου ἐν τῇ κινήσει αἴσθησιν λάβωμεν».¹ Εἶναι σαφέστατος ὁ Σταγειρίτης, πρώτη ἔνδειξις τοῦ χρόνου εἶναι ἡ κίνησις, ἀπ' τὴν κίνησίν του καταλαβαίνουμε τὸν χρόνο, δηλαδή, τοῦ νὰ ἀποκτήσουμε αἴσθησις τῆς κινήσεως, τῆς μεταβολῆς τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ κι ὅταν ἀκόμη βρισκόμαστε σὲ ἀπόλυτο σκότος, κάτι στὴν ψυχὴ μας λέει, ὅτι κάποια μεταβολὴ γίνεται μέσα μας, ὅποτε κι ἔχουμε αἴσθησις τοῦ χρόνου· ποῖο εἶναι τὸ κύριο στοιχεῖο, ἡ αἴσθησις, ὅτι ὑπάρχει κίνησις, πὺ σημαίνει, ὅτι, ἂν δὲν τὴν ἀντιληφθοῦμε, δὲν ἔχουμε αἴσθησίν του, τότε ἐπομένως γιὰ ἐμᾶς δὲν ὑπάρχει χρόνος. Ἡ ἐπισήμανση γίνεται, γιὰ τὴν ὑπογράμμιση τῆς διαφορᾶς εἰς τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου εἰς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν καὶ στὰ ἄλλα πολιτικὰ συστήματα· συμπλέει ἡ διαφορὰ μὲ τὴν διαφοροποίησις τῆς θρησκευτικῆς τους πίστεως, ὅπως εἶναι σαφέστατη αὐτὴ μεταξὺ τῆς ἀνθρωπομορφικῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἀνθρωποπαθοῦς κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο, καὶ τῆς θεοκεντρικῆς τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν καὶ τῶν ὀλοκληρωτικῶν ιδεολογιῶν τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, δὲν ἔχουν διαφορὰ σὲ τίποτε σχεδόν...

Οἱ δύο συγγραφεῖς δὲν διαφέρουν παρὰ ἐλάχιστα· ὁ Στέλιος Ράμφος παραμένει προσηλωμένος στὴν ἰουδαϊκὴ παράδοση, μὲ τὶς ἀναφορὰς του στοὺς πρωτοπλάστους καὶ στὶς προεκτάσεις τους στὸν Καλβινισμό κυρίως καὶ στὸν Προτεσταντισμό, μὲ σαφῆ ὑποτίμησις καὶ παραμέλησις τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐνῶ ὁ Δημήτρης Δημητριάδης μένει πιστὸς στὴν δυτικὴ καὶ μάλιστα στὴν ἀριστερὴ τῆς παράδοσις, καὶ μέσα ἀπ' τὴν ὀπτικὴ τῆς ἀσκεῖ τὴν κριτικὴ του κατὰ τῆς θρησκείας, γνωστὴ τοὺς τελευταίους αἰῶνες· ἀπαρχὴ τῆς εἶναι ἡ κατάστασις στὴν βασιλευμένη Γαλλία καὶ στὴν ταύτισις τῆς ἐκκλησίας μὲ τὸν ἀπόλυτο μονάρχη στὴν ἄσκησις τῆς ἐξουσίας καὶ ἀναφορὰ στὸ Βατικανό, ὡς κυριάρχου θρησκευτικοῦ κέντρου ἐπὶ τοῦ κοσμικοῦ στὴν Καθολικὴ ἐκκλησία, ἀλλὰ ὄχι καὶ στὴν Ὁρθόδοξη, στὴν ὁποία ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἦταν πάντοτε ἀνώτερη τῆς θρησκευτικῆς τοῦ πατριάρχου, στὴν διαφορὰ τοῦ κράτους τῆς ἐκκλησίας στὴν Δύση καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους στὴν Ἀνατολή...

Ἄκρως ἀναγκαία εἶναι γιὰ τὴν προβληματικὴ τῆς ἐποχῆς μας ἡ διαφορὰ τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως, μὲ τὴν Καθολικὴ, τὴν Προτεσταντικὴ καὶ Καλβινιστικὴ, ἀλλὰ δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς ἡ ἀξιολόγησίν τους· ἡ ὑπογράμμιση γίνεται, γιὰ ἕναν καὶ μόνον λόγο, γιὰ τὴν καταγραφὴ τῶν στενωτέρων πνευματικῶν δεσμῶν, ὅσων παρουσιάζουν παρόμοιες ἀπόψεις στὴν χώρα μας. Ἡ ὑπογράμμιση δὲν ἔχει τίποτε τὸ ὑποτιμητικόν, ἀπλῆ καταγραφὴ εἶναι, ὅπως γίνεται μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα...

¹ Ἀριστοτέλους, «Φυσικά», Βιβλ. Δ', κεφ. ια', (219α13, 23-25).

Τὸ δεύτερο κοινὸ χαρακτηριστικὸ τους εἶναι ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ χρῆση τῆς ἐπισήμου δυτικῆς θεωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· ὅπωςδήποτε ἡ χρῆση τῆς κοινῆς στὴν ἐποχὴ μας, στὴν ἔκφρασή μας καὶ γραφὴ μας, εἶναι δεδομένη, ὅλοι αὐτὸ κάνουμε, ἀφοῦ ζοῦμε μέσα στὴν ἀπλῆ νεοελληνικὴ. Ἀλλά, οἱ ὄροι τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἔχουν ιδιαίτερη σημασία, ὅταν μάλιστα ἕκαστος ἐπιχειρεῖ τὴν ἐρμηνεία τῆς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν παγκόσμια ἱστορία, περισσότερο ὁ Στέλιος Ράμφος καὶ ὀλιγώτερον ὁ Δημήτρης Δημητριάδης, καὶ μέσω τῆς γλώσσης μας στὶς διάφορες φάσεις τῆς ἀπουσιάζει ὅμως ὁ ρόλος τῆς μουσικῆς ἀρμονίας στὴν ἑλληνικὴ, καὶ ἡ θεωρητικὴ ἐρμηνεία τῆς, ἂν χρειάζεται, στὴν τρισχιλιετῆ διδρομὴ τῆς, τουλάχιστον ἀπ’ τὸν Ὅμηρο ἕως τὶς μέρες μας· λείπει ἡ πηγαία τῆς μορφῆς, δηλαδή τῆς ταυτίσεως, λόγου, μέλους ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, στὶς τέσσερες διαλέκτους, δωρικὴ, αἰολικὴ, ἰωνικὴ καὶ ἀτθίδα, μὲ τὴν προσθήκη τῆς κοινῆς στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, ὅπως γράφει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ μετὰ στὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ μὲ τὴν σαφῆ διάκριση τοῦ ἐλευθέρου λόγου τοῦ πολίτου καὶ τοῦ ὑποτακτικοῦ τοῦ δούλου. Ἡ ἐπιβίωση τῶν δύο ἐκφράσεων ἔγινε, μὲ τὸν ἐλεύθερο λόγο στὰ ὀρεινὰ καὶ στὶς κοινότητες, καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνολογία, καὶ τὸν ὑποτακτικὸ στοὺς κάμπους καὶ στοὺς ὑπόδουλους, γραιοκύλους καὶ ραγιαδες, καὶ μὲ σαφέστατη τὴν διάκριση, γλωσσικὴ καὶ πολιτικὴ. Συνοπτικὴ εἶναι ἡ παρουσίαση, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς κριτικῆς μας καὶ μόνο...

Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς γλώσσης γίνεται, ἐπειδὴ, διὰ τοῦ λόγου, τῆς γλώσσης, ἐκφράζεται ἡ πολιτικὴ ὄντοτης τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πολιτικὸ του εἶναι, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἄγνωστη διάσταση στὴν δυτικὴ σκέψη, ἐκκινώντας κυρίως ἀπ’ τὴν παντελῆ ἀπουσία τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ἤθους στὴν φιλοσοφία τῆς καὶ τὴν ἀγνόησή τους κι ἀπ’ τοὺς σύγχρονους διανοητές μας· εἰσερχόμεθα πλέον στὰ κύρια προβλήματα, ὄχι μόνο τῆς πορείας τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ στὴν θεώρησή τους στὶς μέρες μας, μὲ τὴν πιστὴ ὑποταγὴ στὸν ὀρθολογισμό τῆς νεώτερης ἐποχῆς, στὸν ὁποῖο ἡ βαρύτης δίδεται στὸ δόγμα, στὴν θεωρία κι ὄχι στὴν πράξη, ἡ ὁποία ἀγνοεῖται παντελῶς. Τὸν καλύτερο ὀρισμὸ τῆς δημοκρατίας τὸν ἔδωσε ὁ Περικλῆς, εἰς τὸν «Ἐπιτάφιόν» του, περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων· «χρώμεθα γὰρ πολιτεία οὐ ζηλοῦση τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τισὶν ἢ μιμούμενοι ἐτέρους. καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ’ ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται, μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλέον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ’ ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ’ αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δὲ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανεία κεκώλυται».² Παρέμεινε στὴν ἱστορία ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς τῆς δημοκρατίας ἀναλλοίωτος, ἀλλὰ μὲ διάφορες ἐρμηνεῖες. «Ἐχομε δὲ πολιτεία πού

² Θουκυδίδου, «Ἱστορία», Βιβλ. Β’, κεφ. λζ’, παρ. 1, καὶ κεφ. μα, παρ. 2.

δὲν ζηλεύει τοὺς νόμους τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ ἑμεῖς ἀποτελοῦμε μᾶλλον παράδειγμα γιὰ πολλοὺς, παρὰ μιμούμεθα τοὺς τρίτους. Τὸ πολίτευμα αὐτὸ καλεῖται δημοκρατία, ἐπειδὴ ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας δὲν ὑπάγεται εἰς τοὺς ὀλίγους ἀλλὰ εἰς τοὺς πολλοὺς, καθὼς σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους ὅλοι οἱ πολῖτες ἔχουν ἴσα δικαιώματα, ὡς πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς τοὺς ὑποθέσεις, καὶ κατὰ τὴν ἀξίωση ὑπὸ ἐκάστου διεκδικήσεως δημοσίου ἀξιώματος, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἰκανότητάς του, ὄχι λόγῳ κάποιων κοινωνικῶν θέσεων παρὰ ἀπ' τὴν ἀρετὴν του προτιμᾶται, οὔτε ὅταν λόγῳ πενίας κάποιος, ἔχει κάτι ἀγαθὸ προτείνει εἰς τὴν πόλιν, παρεμποδίζεται ἐξ αἰτίας τῆς κοινωνικῆς του ἀφανεῖας».

Μᾶς δίδει, δηλαδή, ὁ μέγιστος τῶν φιλοσόφων πολιτικῶν, μαζί μὲ τὸν αὐτοκράτορα *Ιουλιανόν*, ὄχι μόνο τὸν ὄρισμό τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο ἀσκήσεως τῶν δικαιωμάτων μας εἰς αὐτήν· τὸ ὑπογραμμίζει ὁ Περικλῆς, ὅτι δημοκρατία δὲν εἶναι τόσο ἡ καθιέρωση τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ πρωτίστως ἡ ἄσκηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐλευθέρου πολίτου καὶ μάλιστα τὸ διευκρινίζει αὐτό, τρία κεφάλαια μετὰ: «ἐνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικά μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τὸν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν». Περιγράφει ὁ Περικλῆς τὶς τρεῖς κατηγορίες τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν, τοὺς ἐνεργοὺς, τοὺς ἀπράγμονας καὶ τοὺς ἀχρεῖους: «συνηθίζεται λοιπὸν σ' ἡμᾶς καὶ μὲ τὰ οἰκογενειακά μας προβλήματα νὰ ἀσχολούμεθα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς πολιτικὰς ὑποθέσεις, καὶ ὅταν ἐνδιαφέρομαστε γιὰ ἄλλα πράγματα, τὰ πολιτικά δὲν τὰ παρακολουθοῦμε ὀλιγώτερον· διότι εἴμαστε οἱ μόνοι οἱ ὅποιοι πιστεύομε ὅτι ὅποιος δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰ πολιτικά, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀπράγμων, ἀλλὰ ἀχρεῖος».

Μακρὰ ἢ πάροδος, ἀλλὰ ἄκρως ἀναγκαῖα, ὡς ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς πολιτικῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἀξιολογήσεως τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, δηλαδή, τῆς ἀσκήσεώς της, ὀρίζεται τέλεια ἀπ' τὸν Περικλῆ· ἡ παραμέληση τῆς ἀξιολογήσεως αὐτῆς ἄρχισε τὸν τέταρτο αἰῶνα, μὲ τὴν παρακμὴ τῆς δημοκρατίας, μετὰ τὴν δραματικὴ ἐμπειρία τοῦ λοιμοῦ καὶ τὴν ἐξαθλίωση τῶν ἠθῶν κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ὅταν ἄρχισε καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς μουσικῆς ἐκφράσεως τῶν πολιτῶν, μὲ ἔκπτωση πολλῶν στὴν ἀμουσία καὶ κακομουσία, γνωστὰ αὐτὰ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «*Τοῦ Ἐμμελοῦς*» καὶ δὲν θὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο, παρὰ μόνο, ὅσον τὸ ἀπαιτεῖ ἡ προβληματικὴ μας.

Ἡ παρακμὴ συνεχίσθηκε στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ ὀδηγήθηκε στὴν ἔκπτωση τῶν ἀχρεῶν σὲ κυνικούς, κατὰ τὴν ρωμαϊοκρατία· ἡ ἔκπτωση δὲν ἦταν μόνο πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴ, μὲ κύρια περιγραφή της ἐκείνης γραμματικοῦ τῆς ρωμαϊοκρατίας: «*Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς* δίδει τὴν ἀριστη περιγραφή τῆς ἐκπτώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου σὲ περιόδους παρακμῆς καὶ δουλείας: «ἐν γὰρ δὴ τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις ἢ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ προπηλακίζομένη καὶ δεινὰς ὕβρεις

ὑπομένουσα κατελύετο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο τελευτῆς ἐκπνεῖν καὶ μαραίνεσθαι κατ' ὀλίγον, ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι. ἑτέρα δὲ τις ἐπὶ τὴν ἐκείνης παρελθοῦσα τάξιν, ἀφόρητος ἀναιδεῖα θεατρικῆ καὶ ἀνάγωγος καὶ οὔτε φιλοσοφίας οὔτε ἄλλου παιδεύματος οὐδενὸς μετεिल्φυῖα ἐλευθερίου, λαθοῦσα καὶ παρακρουσαμένη τὴν τῶν ὄχλων ἄγνοιαν, οὐ μόνον ἐν εὐπορίᾳ καὶ τρυφῇ καὶ μορφῇ πλείονι τῆς ἑτέρας διῆγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς προστασίας τῶν πόλεων, ἃς ἔδει τὴν φιλόσοφον ἔχειν, εἰς ἑαυτὴν ἀνηρτήσατο καὶ ἦν φορτικὴ τις πάνυ καὶ ὀχληρὰ καὶ τελευτῶσα παραπλησίαν ἐποίησε γενέσθαι τὴν Ἑλλάδα ταῖς τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαιμόνων οἰκίαις».³

Μᾶς λέει ὁ Διονύσιος, ὅτι, «στοὺς προηγουμένους ἀπὸ ἐμᾶς χρόνους ἢ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ, κάτω ἀπ' τοὺς προπηλακισμοὺς καὶ ὅσας δεινὰς ὕβρεις ὑπέμεινε ἐξαφανιζόταν, ὁπότε ἀρχῆς γενομένης μὲν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο ἄρχισε ἐκπνεῖν καὶ μαραίνεσθαι ὀλίγον κατ' ὀλίγον, κατὰ δὲ τὴν δική μας ἐποχὴ ὀλίγον ἔλειψε τοῦ νὰ ἐξαφανισθεῖ τελειῶς· κάποια ἄλλη δὲ κατέλαβε τὴν θέση τῆς, ἀφόρητος καὶ ἀνάγωγος θεατρικῆ ἀναιδεῖα, ἢ ὅποια δὲν εἶχε σχέση οὔτε μὲ τὴν φιλοσοφία οὔτε μὲ οἰαδήποτε ἄλλη ἐλεύθερη παιδεῖα, ὑπογείως καὶ ὑπὸ πλήρη παράκρουση, λόγῳ τῆς ἀγνοίας τῶν ὄχλων, ὅχι μόνον σὲ ἐπαρκῆ εὐπορία καὶ τρυφῇ καὶ ἐμφάνιση καλυτέρα ἀπὸ τὴν πρώτη διαβιοῦσε, ἀλλὰ ἀπολάμβανε καὶ τὶς τιμὰς καὶ τὴν προστασία τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἔδει ἔχειν ἢ φιλόσοφος ῥητορικὴ, καὶ ἀνηγορεύθη μόνη τῆς εἰς δεσπόζουσαν θέσιν, ἢ ἀφόρητος καὶ ἀνάγωγος ῥητορικὴ, καὶ ἦταν ὑπερβολικὰ φορτικὴ καὶ ἐνοχλητικὴ καὶ σὸ τέλος τῆς κατήντησε καταστῆσαι τὴν Ἑλλάδα ὅμοια μὲ τὶς ἄσωτες καὶ κακοδαίμονες οἰκίαις»."

Τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀυγούστου τὰ γράφει αὐτά, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, καθὼς ζοῦσε μάλιστα στὴν Ρώμη, ἔμαθε τέλεια τὴν ἱστορία τῆς καὶ τὴν λατινικὴ γλῶσσα κι ἔγραψε τὴν «Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία», σὲ εἴκοσι τόμους, ἐκ τῶν ὁποίων διασώζονται ὀλόκληροι οἱ πρῶτοι ἑννέα, κι ἀποτελεῖ μία ἀπ' τὶς κύριες πηγὲς τῆς ἱστορίας τῆς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία, ὅπως τὸ μοναδικὸ ἔργο του, «Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων», ποὺ πραγματεύεται τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν γραμματικὴ τῆς, τὸ συντακτικὸ τῆς καὶ τὴν μουσικὴ τῆς ἀρμονία, ὡς ἀκρογωνιαῖο λίθον τῆς, κατὰ τὴν παράδοση τῶν Ὀμήρου, Ἡρακλείτου, Θουκυδίδου, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους...

Ἔχουν σημασία μερικὲς ἀναφορὲς του, «ἢ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι»· «μικροῦ δεήσασα», λέει, ἀλλὰ δὲν

³ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ κοινὲς καὶ ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 26,27,49, «Ἡ ἐπιβίωσις τῆς ἐμμελείας», σελ. 22. κ. ἔ. ἀπὸ, Διονυσίου Ἀλικαρνασσεύος, «Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων», κεφ. 1, μετάφραση δική μου, , «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 15, κ.,έ., καὶ σελ. 10, καὶ «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 15 κ. ἔ. καὶ «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σ. 43, κ. ἔ.

έξαφανίσθηκε τελείως, «ή φιλόσοφος ρητορική», επιβίωσε σὲ κάποια μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ ὅποια δὲν κατονομάζει, ἀλλὰ τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγές, ὅπως ἡ δημώδης μουσα κι ἀπ' τὸν Ἰουλιανό, γιὰ το, «ἐμπύρευμά τι σμικρόν», τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων· επικράτησε ὅμως ἄλλη, «ἀφόρητος καὶ ἀνάγωγος θεατρικὴ ἀναιδεΐα», κι αὐτὰ μᾶλλον ἔγιναν κυρίως στὶς μεγάλες πόλεις, ἀλλὰ ὄχι σὲ ὀλόκληρο τὸν Ἑλληνισμό. Αὐτὴ ἡ νοοτροπία, «ἦν φορτικὴ τις πάνυ καὶ ὀχληρὰ καὶ τελευτῶσα παραπλησίαν ἐποίησε γενέσθαι τὴν Ἑλλάδα ταῖς τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαιμόνων οἰκίαις». Αὐτὴ ἡ νοοτροπία ἔφερε μαζί της κι ἄλλη γλῶσσα, ἢ μᾶλλον συνοδεύθηκε ἀλλὰ καὶ συνεξετράφη μὲ τὴν ἐξαχρείωση τοῦ λόγου καὶ τῆς μουσικῆς.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἔζησε κι ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ περίφημο ἔργο του, «Περὶ μουσικῆς», γράφει γιὰ τοὺς Ρωμαίους: «παρὰ γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς, τοῖς δὲ πολλοῖς ἐστὶν ἀδύνατον· ὅθεν ἀπέγνωσαν τινες τὴν κατὰ δίεσιν μελωδίαν, διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, καὶ παντελῶς ἀμελώδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες».⁴ Ὁ Ἀριστείδης, τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου ἢ ἕναν δύο αἰῶνες ἀργότερα, γράφει ὅτι, «τὸ ἐναρμόνιο γένος εἶχε τύχει τῆς παραδοχῆς ἀπ' τοὺς ἐπιφανεστάτους τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ εἰς τοὺς πολλοὺς εἶναι ἀδύνατη ἢ ἔκφρασή του· ἐπομένως ἀπεγοητεύθησαν μερικοὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατὰ δίεσιν μελωδίας, διὰ τὴν ἐγγενῆ ἀσθένειά τους, καὶ πίστεψαν ὅτι τὸ διάστημα αὐτὸ εἶναι παντελῶς ἀμελώδητο». Στους ἐπόμενους αἰῶνες συναντοῦμε, τὸν Πλούταρχο, τὸν Φιλόστρατο καὶ τὸν Ἰουλιανόν, τὸν Μεγάλον Βασίλειον, κι ἔπειτα τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδό, τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, τὸν Πατριάρχην Φώτιον, τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον, μὲ ἀναφορὴς στὴν ἐπιβίωση τῆς ἄκρας ἀτθίδος καὶ τῆς ἀρμονικῆς μουσικῆς εἰς τὴν Μεσογαίαν κι ἄλλες περιοχὲς μας, ἐκτὸς τοῦ κλεινοῦ ἄστεως, ὅπου διὰ τὰ «ξυνερρηκότα» βαρβαρικὰ μειράκια παραφθείρονται τὴν φωνήν, ἐνῶ ἡ Μεσογαία, «τὴν ἄκραν ἀτθίδα ἀποψάλλει» τότε ἐμφανίσθηκε κι ὁ δεκαπεντασύλλαβος, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὡς ἔκφραση τῆς δημοτικῆς μουσικῆς κι ὡς γνησίᾳ συνέχεια τῆς ὀμηρικῆς παραδόσεως καὶ τῆς δημώδους μούσης τοῦ Σωκράτους, ἐπειδὴ ποιεῖ τὸν λόγον εὐμνημονευτότατον, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην εἰς τὴν «Ρητορικὴν» του.

“Ὁ Φιλόστρατος, ὡς μάντις, ἔζησε τὸν τρίτο μ.Χ. αἰῶνα καὶ ἀναφέρεται, στὸ «Βίοι τῶν σοφιστῶν», στὴν ζωὴ στὴν Ἀττικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, στὸν δεύτερο αἰῶνα: «ἢ μεσογαία” ἔφη “τῆς Ἀττικῆς ἀγαθὸν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ βουλομένῳ διαλέγεσθαι, οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ ἄστει Ἀθηναῖοι μισθοῦ δεχόμενοι Θράκια καὶ Ποντικὰ μειράκια καὶ ἐξ ἄλλων ἐθνῶν βαρβάρων ξυνερρηκότα παραφθείρονται παρ’

⁴ Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ, «Περὶ μουσικῆς», βιβλ. Α', κεφ. 12j, μετάφραση δική μου, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Απόλλωνος», σελ. 13, κ.έ.

αὐτῶν τὴν φωνὴν μᾶλλον ἢ ξυμβάλλονταί τι αὐτοῖς ἐς εὐγλωττίαν, ἢ μεσογαία δὲ ἄμικτος βαρβάρους οὕσα ὑγιαίνει αὐτοῖς ἢ φωνὴ καὶ ἢ γλῶττα τὴν ἄκραν Ἀτθίδα ἀποψάλλει».⁵ Τὸ σχόλιο γίνεται ἀπ' τὸν Ἀγαθίωνα, φίλο τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τὴν ἐποχὴ τῆς δευτέρας σοφιστικῆς, δηλαδή κατὰ τὴν δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων, τὴν πλέον φιλελληνικὴ περίοδο τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν τὸ κλεινὸν ἄστρῳ ἦταν τὸ κέντρο τῆς φιλοσοφικῆς ἐκπαιδεύσεως ὀλοκλήρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἄλλων, τῶν «βαρβάρων»· αἱ Ἀθηναὶ πλημμύριζαν ἀπὸ ξένους, μὲ τὰ λεφτά τους καὶ τὶς συνήθειές τους καὶ τὰ τρισβάρβαρα ἑλληνικά τους. «Στὰ Μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς λέει ὁ Ἀγαθίων βρῖσκει κανεὶς σχολεῖον τῆς σωστῆς ἑλληνικῆς· διότι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ἐπ' ἀμοιβῇ δέχονται νεαροὺς ἀπ' τὴν Θράκη καὶ τὸν Πόντο καὶ ἀπὸ ἄλλα βαρβαρικά ἔθνη, ὑφίστανται τὴν παραφθορὰ τῆς γλώσσης των περισσότερο, παρὰ συμβάλλουν αὐτοὶ στὴν εὐγλωττία· ἢ μεσογαία ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι ἄμοιρος βαρβαρικῶν ἐπιδράσεων, διατηρεῖ καθαρὸ τὸν λόγο τους καὶ ἢ γλῶσσα τῆς τὴν γνήσια ἀτθίδα ἀποψάλλει».⁶ Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Φιλοστράτου ἰσχύουν καὶ στὶς μέρες μας μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν ἀμερικανόθρεπτων καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἀλαλίας τους στὶς κοινωνικὲς συναναστροφές καὶ στὴν ἐκπαίδευση χειρότερης δέ, καὶ τὶς τελευταῖες δεκαετίες περισσότερο, καὶ τῆς κοινοβαρβαρικῆς... Κάτι μᾶς προαναγγέλλει ὁ ἀντικειμενικὸς σοφιστής, τὴν κοινοβαρβαρικὴ αὐτὴ, στὸ Κολωνάκι καὶ στὰ βόρεια προάστεια, ὅπως καὶ στὶς «καλές» συνοικίες τῶν ἄλλων μεγάλων πόλεων, ἐνῶ οἱ συνοικίες καὶ τὰ χωριὰ τὴν ἄκραν ἑλληνικὴν ἀρμονικὴν λαλιὰν ἀποψάλλουν.

Ἄς θυμηθοῦμε, ἐδῶ, ὅτι πρὸ τεσσαρακοντετίας, ὅταν ἐπεβλήθη τὸ μονοτονικό, διὰ μεταμεσονυκτίου τροπολογίας -γνωστὰ αὐτά!- πολλοὶ σοφοὶ κλασικιστὲς φιλόλογοι καὶ γλωσσολόγοι, ξιφουλκοῦσαν, γιὰ τὴν ἀποδοχὴ του· μάλιστα δὲ προπαγάνδιζαν, ὅτι δὲν ἔχει φωνητικὴ ἢ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐνῶ κάποιοι ἀπ' αὐτοὺς λίγο μόλις καιρὸ πρὶν ἐξηγοῦσαν τὴν μουσικὴ ἀρμονία τῆς ἑλληνικῆς στὴν μακρὰ πορεία τῆς. Ἦταν ὅμως πολλοὶ ὅσοι ἀντέδρασαν, ὅπως «Ἡ Καθημερινή», μὲ τὴν ἔρευνά της, τὴν Ἀνοιξη τοῦ 1983, «Τί Ἑλληνικά μιλάμε;» «Ἡ ἐξαχρείωση τῆς γλώσσης». Εἶχε τύχει εὐρείας ἀποδοχῆς ἢ ἔρευνα, ἔστω κι ἂν δὲν μνημονεύεται πλέον στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, σὰν νὰ μὴν ἔγινε ποτέ! Ἀλλὰ ὁ ἀπλὸς λαὸς διατηρεῖ τὴν γνήσια ἑλληνικὴ.

⁵ Φιλοστράτου, «Βίοι τῶν σοφιστῶν», κεφ. 553, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος, σελ. 34, κ.έ. καὶ «Ὁ κροστὸς ἰμάς», σελ. 44, κ. έ, καὶ «Ἡ παρέμβασις τῆς Θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 33, κ.έ.

Ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἐνιαίου ἑλληνικοῦ λόγου, τῆς μίας καὶ ἀδιαιρέτου ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀποδεικνύεται ἐμφανέστατα σὲ ὅποιον ἐπιχειρεῖ ἔστω καὶ ἐπιφανειακὴ μελέτη τοῦ θέματος στὴν τρισχιλιετῆ ἱστορία της· τὸ ἐρώτημα πλέον ἔρχεται αὐτομάτως, γιατί ἀγνοεῖται ἡ ἐπίκληση τῆς πραγματικῆς ἱστορίας της καὶ γίνεται προσφυγὴ σὲ ἄλλες ἀντιστόρητες καὶ ἐτερόκλητες πηγές. Τοὺς ἐνοχλεῖ ἡ ἐπιβίωσις τῆς γλώσσης μας, τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου ἑλληνικῆς; ἢ ἐνοχλοῦνται περισσότερο ἀπ' τὴν ἀποπνεύμενη ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ της κατὰ τὴν ἄσκησίν της; ὅποτε ἀδυνατοῦντες ἐμφανῶς εἰς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς τῆς ἐλευθέρου πολιτικῆς πρακτικῆς, καταφεύγουν εὐθέως στὴν δουλικὴ γλῶσσα, τὴν κοινοβαρβαρικὴ τῶν ἡμερῶν μας, τὴν ἀποπνεύουσαν τὴν ἀναίδειαν τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαιμόνων οἰκιῶν...

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐλευθέρου λόγου, τοῦ λόγου, μέλους, ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, καὶ τῆς δουλικῆς, ἀμούσου καὶ χαμερποῦς γλώσσης εἶναι καταγεγραμμένη μὲ χρυσᾶ γράμματα στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὄροσήμὸ της ἀπ' τὶς ἄλλες γλῶσσες· αὐτὸ θέτει ἐμφανέστατα ὁ Λατῖνος τὴν καταγωγὴ Ἀριστείδου ὁ Κοϊντιλιανός, γιὰ τὴν ἀδυναμία τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν Ρωμαίων κατανοῆσαι τὸ ἑναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς, καὶ τὸ χρωματικὸ σὲ μεγάλο βαθμὸ· στὶς συνοικίαις ὅμως καὶ στὰ χωριά μας ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος τῆς καθημερινότητός τους. «Αὐτὸς ἔχει χρῶμα στὴν φωνή του», λένε, γιὰ ὅποιον ἔχει ἀρμονικὴ φωνὴ στὸ τραγοῦδι καὶ στὴν ὁμιλία του τὴν ἄνεση τοῦ ἐλευθέρου λόγου· οἱ πολλοὶ ἀγνοοῦν τὴν ὀρολογία, διατονικὸ, χρωματικὸ καὶ ἑναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ ζοῦν καὶ αἰσθάνονται στὴν καθημερινότητά τους τὴν ἀρμονία τοῦ λόγου καὶ τῆς μουσικῆς, φέρουν καὶ τὸ ἐλεύθερο ἦθος τους, ὅπως φέρουν καὶ τὴν φράση ἀπ' τὴν παράδοση, μαζί μὲ τὴν ἄλλη, «Αὐτὸς ἔχει τὴν χάριν του», δηλαδὴ ἀσκεῖ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ του σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, παρὰ τὴν σκλαβιὰ τῆς χώρας...

Οἱ λεπτὲς μουσικὲς διακρίσεις ἀπουσιάζουν ἀπ' τὰ δυτικὰ φιλοσοφικὰ ῥήματα, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ὀφείλουμε καταργῆσαι αὐτὰς καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λόγον· ἐὰν ἀποδεχθοῦμε τὰ δυτικὰ φληναφήματα, πού οὔτε κἀν σοφιστεῖες δὲν εἶναι, ὅπως κάνουν οἱ Στέλιος Ράμφορ καὶ Δημήτρης Δημητριάδης, τότε ἀποβάλλουμε κάθε τι τὸ ἑλληνικὸ μέσα μας καὶ εὐθέως ταυτιζόμεσθε μὲ τὸν δυτικὸ ὀρθολογισμό καὶ τὰ παρακλάδια του. Στὴν καθημερινότητά μας ὅμως ἐκπίπτουμε σὲ ἀπράγμονες καὶ ἀχρεῖους καὶ ξεχνοῦμε τὸν ἐνεργὸ πολίτη, τὸν ἐλεύθερο πολίτη· σὲ ἕνα πρᾶγμα δὲν ἔχουν ἄδικο, στὸ ὅτι ἡ νοοτροπία αὐτὴ ἐδέσποζε στὴν πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ρωμαϊοκρατία, ἦταν οἱ γρᾶικύλοι τῆς ἐποχῆς, καὶ τὴν μετέπειτα δουλειά

του, φραγκοκρατία και τουρκοκρατία, οί ραγιαδες δηλαδή, αλλά αὐτοί δὲν εἶχαν φύσει ἐλεύθερο λόγο, εἶχαν γίνε φύσει δούλοι.

Ἐπομένως κρίνεται ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ ἐκάστου, κατὰ τὸν ἐνεργὸν πολίτη ἢ τὸν ἀπράγμονα καὶ ἀχρεῖον· κριτήριον, εἶναι ὁ λόγος του, ἢ γλῶσσα του, κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίληψη καὶ ἡ ἔκφραση τῆς ἀδιασπάστου ἐνότητος, λόγου, μέλους, ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, ὅπως τὸ ἔχουμε ἀναλύσει ἤδη. Οἱ δύο διαλεγόμενοι ἔχουν ἐπιλέξει τὸν δρόμο τους, ταυτίζονται μὲ τοὺς ἀπράγμονες καὶ τοὺς ἀχρεῖους, ὅπως καὶ μὲ τὴν κοινοβαρβαρικὴ τῆς ἐποχῆς μας, στὸν προσωπικό τους λόγο, ἔστω κι ἂν εἶναι κάπως καλύτερος ἀπ' τὴν ἀριστερὴ γλωσσολαλία· δὲν κάνουν ὅμως οὐδεμία ἀναφορὰ στὴν μουσικὴ ἀρμονία καὶ στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς ἑλληνικῆς, ἐνῶ χρησιμοποιοῦν τὴν κοινοβαρβαρικὴ τῆς πρώτης σοσιαλιστικῆς κυβερνήσεως. Ξεχνοῦν ἀκόμη καὶ τὴν ἀπάντηση τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὸν Σωκράτην, «ἀγαθοὶ διδάσκαλοι οἱ πολλοὶ» τοῦ «ἐλληνίζειν», ὁ ἀπλὸς κόσμος εἶναι ὁ καλὸς διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κι ὄχι οἱ ὀλίγοι καθηγητάδες ἢ ἄλλοι σοφοί· ὅταν τὴν ἐποχὴ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας θεωροῦσαν τὸν λαὸ ὡς μοναδικὸ διδάσκαλο τῆς γλώσσης, τώρα, στὴν περίοδο τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ τυρσομποκομμουνισμοῦ κυρίως, ἀναγορεύουν ὡς διδασκάλους τους τοὺς ἐκ τῆς Ἑσπερίας φραγκολάγνους!

Ὁ Στέλιος Ράμφος ἀποφεύγει συστηματικὰ, ὅπως ὁ διάολος τὸ λιβάνι, ἔγκυρη ἀναφορὰ στοὺς Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, τοὺς ὁποίους ἔχει μελετήσῃ συστηματικὰ, ὅπως τὸ ἀποδεικνύει στὰ βιβλία του, διὰ τὸν ρόλον τῆς μουσικῆς ἀρμονίας καὶ τῆς διαφορᾶς ἐλευθέρου καὶ δουλικοῦ λόγου εἰς τὴν φιλοσοφία τους· τὸ νὰ μὴν τὰ διάβασε εἶναι ἀδιανόητο, καθὼς ἀποτελοῦν τοὺς βασικοὺς ἄξονας τῆς φιλοσοφίας των, ἐπομένως μοναδικὴ ἐρμηνεῖα εἶναι ὅτι ἐκουσίως τὰ παρακάμπτει, τὰ ἀγνοεῖ, γιατί; θὰ τὸ διευκρινίσῃ ὁ ἴδιος· δεύτερον, θεωρεῖται ἄριστος γνώστης τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, ἐνῶ ἔχει χρηματίσει καὶ ἱεροψάλτης. Τὰ ἐρωτήματα εἶναι, ἀφοῦ γνωρίζει τόσο καλὰ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεία, τὸν Μεγάλον Βασίλειον, τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν, τὸν πατριάρχην Φώτιον, τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον, γιατί παρακάμπτει τὶς ἀναφορὰς τους στὸν ρόλον τῆς μουσικῆς στὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπιμένει στὴν προβολὴ τοῦ Ἁγίου Ἀγνουστίνου, σὲ ἄλλα ἄρθρα του, ὅταν ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὑπογραμμίζει, ὅτι ὁ Καθολικὸς ἱεράρχης, δὲν ἀντελήφθη κἂν τὸν λόγο τοῦ Ἰησοῦ, ἐπειδὴ δὲν τοῦ τὸ ἐπιτρέπει, «ἢ ἐνδεὴς καὶ βάρβαρος καὶ θεόμαχος γλῶσσα του». Ἐπιλογή του εἶναι ἡ ἀπόκρυψη τῶν ἀρχῶν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν καὶ τῆς δημιουργικῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὶς ὁποῖες θέτει ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς θεάσεώς του, ὅπως καὶ τὴν διάκριση ὄρεινῶν καὶ πεδινῶν, ἐνῶ σαφῶς ἐκφράζει πολιτικὰ τὴν δουλικὴν γλῶσσα, τὴν κοινοβαρβαρικὴν. Δείχνει, ὅτι οὐδέποτε ἦταν νεοορθόδοξος, ἀλλὰ ἐξ ἀρχῆς νεοκαθολικὸς ἢ καλύτερα νεοπροτεστάντης...

Ἐλεύθερες σχέσεις θεῶν καὶ πιστῶν

Οἱ συνδιαλεγόμενοι ἐστίασαν τὴν προσοχή τους στὴν μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πιστοῦ ἢ ὀπαδοῦ, δευτερεύουσα σημασία ἔχει ἡ διαφορὰ γιὰ ὅλους μας πλέον στὴν νεώτερη ἐποχὴ, κι ἐμφανίζονται ἀντιδικοῦντες, γιὰ τὴν τύχη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὴν θνητότητά του, τὸν σεξουαλισμὸ του καὶ τὴν ἱστορικότητά του, κυρίως κατὰ τὸν Δημήτρη Δημητριάδη, ἀλλὰ χωρὶς οὐσιαστικὴ ἀντίρρηση ἀπ' τὸν Στέλιο Ράμφο· σὰ ἀύστηρὰ πλαίσια τοῦ ὀρθολογισμοῦ κινοῦνται καὶ μάλιστα ἐκείνου τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Ὡς πιστοὶ ὀπαδοὶ τῆς δυτικῆς λογικῆς παίρνουν ἄριστα κι ἴσως αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τους, ἀλλὰ ὡς ἐλεύθεροι διανοητὲς καὶ περισσότερο ὡς Ἕλληνες, ἀφοῦ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πορεία τοῦ τόπου, ἀπορρίπτονται διαρρηδῆν· εἶναι πολὺ ἀπλοϊκὰ τὰ ἐπιχειρήματά τους καὶ δὲν ἀντέχουν σὲ σοβαρὴ κριτικὴ. Ἄς τὰ πάρουμε μὲ τὴν σειρά.

Ὁ Δημήτρης Δημητριάδης θέτει τὸ τρίδυμο αὐτό, θνητότης ἢ αἰωνιότης, σεξισμὸς καὶ ἱστορικότης· ἀρχίζουμε ἀπ' τὸ πρῶτο. Ὁ θάνατος εἶναι τὸ μόνιμο ἄγχος τοῦ ἀνθρώπου, ἀκόμη κι ἀπ' τὴν προανθρώπινη ἐποχὴ του, καθὼς εἶναι γνωστὸ ὅτι πολλὰ ζῶα θρηνοῦν τὸν θάνατο τοῦ συντρόφου τους· ἅπαντες οἱ σοφοὶ πιστεύουν, ὅτι εἶναι δύσκολη ἂν ὄχι ἀδύνατη ἡ ἀπαλλαγὴ του ἀπ' τὸ ἄγχος αὐτό. Ἄλλωστε, ὅλες οἱ θρησκείες εὐθέως καὶ οἱ ἰδεολογίες ἐμμέσως πλὴν σαφῶς στὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸ ἄγχος τοῦ θανάτου ἀποβλέπουν, μὲ διάφορες ἐκφράσεις τῆς ἴδιας λογικῆς· τὸ ἀναφέραμε ἀνωτέρω, στὴν πρόχειρη ἐξερεύνησή μας, ἡ ἐξομολόγηση, ἡ αὐτοκριτικὴ κι ἡ ψυχανάλυση, ἀποδίδουν τὴν ἴδια ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὴν ἀξιολόγηση τῶν σχέσεων τῶν πιστῶν ἢ τῶν ὀπαδῶν μὲ τὸν θεό τους ἢ τὴν ἰδεολογία τους· δὲν ἔχει τὴν ἴδια βαρύτητα ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου στὸν ἄνθρωπο, ἢ μᾶλλον ἔχει γενικὴ ἰσχὺ στὴν μεγάλη πλειονότητα τῶν λαῶν, ἀλλὰ ὄχι σὲ ὅλων. Ὑπάρχουν καὶ λαοὶ στοὺς ὁποίους δὲν εἶναι τόσο αὐστηρὴ ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου, κι αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπ' τὸ πῶς τοὺς ἔπλασαν οἱ θεοὶ τους, ὅπως οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου οἱ ὁποῖοι καὶ προσέφεραν στοὺς πιστοὺς τους, τὴν ἄνεση τῆς ἰσοτίμου ἢ ἐλευθέρας ἐπικοινωνίας μαζί τους, ἀλλὰ καὶ πιὸ οὐσιαστικά, ἡ διατύπωση εἶναι, ἀπ' τὸ πῶς ἔπλασαν τοὺς θεοὺς τους οἱ Ἕλληνες, ὡς ἰσοτίμους μαζί τους. Ἡ καθοριστικὴ διάσταση εἶναι ἡ ἐκφραση τῆς ἐστίασεως τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλῶν πρωτογόνων λαῶν, κατὰ τοὺς Τζέιμς Φραϊήζερ, Στανισλάς Μαλινόφσκυ, Γκέζα Ροχάιμ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀνθρωπολόγων, στὸ παρὸν κι ὄχι στὸ μέλλον, τὸ ὁποῖο στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἐξαπλωθῆκε μὲ τὴν χριστιανικὴ θρησκεία, ἂν καὶ στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ὑπῆρξαν πολλὲς ἐνδείξεις μεταθανατίου ζωῆς, ἡ ὁποία μετέφερε τὸ κέντρο βάρους τοῦ ἀνθρώπου στὸ μέλλον, μὲ τὴν συνέχειά της στὴν δυτικὴ σκέψη.

Απτή απόδειξη τῆς θεωρήσεως αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ φράση τοῦ Πλάτωνος, εἰς τὴν «Πολιτείαν» του -τὸ πληρέστερο πράγματι σύγγραμμα ὀλοκληρωτικῆς πολιτείας καὶ φιλοσοφίας στὴν ἱστορία, ὅταν τὸ μελετήσεις προσεκτικὰ, μπροστὰ στὸ ὁποῖο οἱ θεωρίες, Μάρξ, Λένιν, Χίτλερ, Μάο, εἶναι ἀπλὲς ὀδοντόκρεμες-, ὅτι, «τὴν Ἑλλάδα πεπαιδεύκεν οὗτος ὁ ποιητής»,⁶ ὁ Ὅμηρος· ὅταν, εἰς τὴν πολιτείαν του, ὁ καλλιεπὴς φιλόσοφος, ἀναγνωρίζει ὅτι τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία «πεπαιδεύκεν» ὁ Ὅμηρος, ἐννοεῖ φυσικὰ τὴν διαμόρφωση τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν μας ἀξιῶν κατὰ τὰ διδάγματά του, ἐγγενῶν τῆς ἱστορίας μας, κυρίως στὰ ὄρεινά καὶ στὰ νησιά, καὶ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ τους, διὰ τῆς μουσικῆς ἀρμονίας, τῆς ταυτίσεως, λόγου, μέλους, ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, ἢ ὁποῖα καὶ αἶρει τὴν δεσποτικὴ ἀντίληψη τῶν ἄλλων ἀναφορῶν του. Ποῖο εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τους; ἡ ἰσότιμη σχέση θεῶν καὶ θνητῶν, ὅπως, ὅταν ὁ Διομήδης τραυματίζει τὸν Ἄρη καὶ τὴν Ἀφροδίτη, ἢ Ἥρα ἐξαπατᾷ τὸν Δία, πατέρα θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων καὶ μικρότερο ἀδελφὸ τῆς, εἰς τὴν ἐρωτικὴ τους συνένεση, ἐνῶ πρὶν καλλωπίζετα καὶ στολιζέται μόνη τῆς, χωρὶς καθρέπτη καὶ θεραπαινίδας, γιὰ τὴν μετάβασή της στὸ ὄρος Ἴδη, ἀπ' ὅπου ὁ Ζεὺς παρακολουθοῦσε τὸν πόλεμο στὸν ναύσταθμὸ τῶν Δαναῶν κι ὁ μικρὸς θεὸς Ὑπνος, μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσή της καὶ τὴν ἀποχαύνωση τοῦ συζύγου της, τὸν ἀποκοίμισε, μὲ τὴν ὑπόσχεση τῆς θεᾶς, ὅτι θὰ τοῦ προσφέρει ὡς σύζυγόν της τὴν Χάριτα, Πασιθέα, ἢ ὁποῖα τὸν περιφρονοῦσε δημοσίᾳ, κι αὐτὴ τὸν περιποιήθηκε καταλλήλως στὴν συνέχεια, ὅπως ἡ Ἀφροδίτη τὸν Ἥφαιστον, τὸν Ὑπνο θὰ λογάριάζει! μάλιστα εἰς τὴν ῥαψωδίαν, «Διομήδους ἀριστεία», ἀναφέρει, ὅτι μόνη τῆς ἐπίσης ἡ Ἥρα ἔντυνεν, μὲ «χρυσάμπυκας», χρυσοὺς στέφανους, χρυσᾶ χαλινάρια, τοὺς ἵππους της καὶ τοὺς ἔξευε στὸ ἄρμα της κι ἦταν αὐτό, «θαῦμα ἰδέσθαι»...

Στὴν «Ὀδύσσεια», εἶναι σαφέστερος, εἴτε στὴν ἀφήγηση τῆς κωμικοτραγικῆς συνενερέσεως, Ἄρεως καὶ Ἀφροδίτης, ἀπ' τὸν ῥαψωδὸ Δημόδοκο, καὶ τὴν κατάρα τοῦ Ἥφαιστου, γιὰ τὴν γέννησή του, εἴτε στὴν συνάντηση Ὀδυσσέως καὶ Ἀχιλλέως στὴν Νέκυια, ὅπου ὁ Πηλεΐδης, ἀπαντᾷ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰθάκης, ποὺ τοῦ ἔχει πλέξει τὸ ἐγκώμιο, ὅτι ἦταν βασιλεὺς στὸν Ἄδη:

“πρὶν μὲν γάρ σε ζῶν ἐτίομεν ἴσα θεοῖσιν
 Ἀργεῖοι, νῦν αὖτε μέγα κρατέεις νεκύεσσιν
 ἐνθάδε ἐών· τῷ μὴ τι θανῶν ἀκαχίζεν’, Ἀχιλλεῦ.

Ἀλλὰ τοῦ ἀπαντᾷ ὁ μεγαλύτερος ἥρωας τοῦ Τρωικοῦ πολέμου:

⁶ Πλάτωνος, «Πολιτεία», Βιβλ. Γ', 606ε καὶ Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 14, καὶ «Ἡ δυστυχία τοῦ Ἥφαιστου», σελ. 2.

μη δὴ μοι θάνατόν γε παραύδα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ.
βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλω,
ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρω, ᾧ μὴ βίος πολὺς εἴη,
ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.⁷

Ἔχει τιμηθεῖ ὁ Ἀχιλλεὺς περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἥρωα καὶ ὅσο ζοῦσε καὶ μετὰ θάνατον· τοῦ τὸ ὑπενθυμίζει ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις τὸν ἀντικρύζει, ὅταν τὸν ἀποκαλεῖ, «μέγα φέρτατ' Ἀχαιῶν», περισσότερο τιμημένο ἀπ' ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς,

καὶ πρὶν ζωνανὸ σὲ τιμούσαμε ὅπως τοὺς θεοὺς
οἱ Ἀργεῖοι, τῶρα δὲ πάλι εἶσαι βασιλεὺς στοὺς νεκροὺς
ἐδῶ κάτω· μὴν παραπονεῖσαι γιὰ τὸν θάνατο Ἀχιλλέα.

ἀλλὰ ὁ τετιμημένος ἥρωας ἀπαντάει,

μὴν εἰρωνεύεσαι τὸν θάνατό μου, ἀγαπητὲ Ὀδυσσέα,
θὰ θελα καὶ παραγιὸς μικρὸς νὰ ἦμωνα σὲ ἄλλον,
ἄνδρα χωρὶς περιουσία, πὺν δὲν ἔχει πολλὰ ζωντανά,
παρὰ σὲ ὅλους τοὺς τελειωμένους νεκροὺς νὰ βασιλεύω.⁸

Σὲ προηγούμενη ῥαψωδία ὁ Ἥφαιστος, μετὰ τὴν ἀλυσόδεση τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, στὴν συζυγικὴ του κλίνη παρουσιάζεται κλαψιάρης καὶ χαμερπής. Ἔγνωσθ' ἢ σκηνὴ καὶ πολυδιαβασμένη, μὲ τίς κλάψεις τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὰ γέλια τῶν ἄλλων θεῶν, ἐνῶ ὁ πανίσχυρος θεὸς τοῦ πολέμου βρισκόταν γυμνὸς καὶ ξαπλωμένος στὴν συζυγικὴ κλίνη, ἔστω καὶ ἀγκαλιὰ μὲ τὴν θεὰ τοῦ ἔρωτος· πάνω στὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὴν ἀτίμωσή του ὁ Ἥφαιστος μεταξὺ ἄλλων πολλῶν λέει:

ἠπεδανὸς γενόμην· ἀτὰρ οὐ τί μοι αἴτιος ἄλλος,
ἀλλὰ τοκῆε δύω, τῶ μὴ γείνασθαι ὄφελλον.⁸

⁷ Ὀμήρου, «Ἰλιάς», ῥαψωδία Ε, «Διομήδους ἀριστεία», στ. 720-724, καὶ «Ὀδύσσεια», ῥαψωδία Λ, «Ἀλκίνοιο ἀπόλογοι, νέκυια», στ. 484-486, 488-491, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ κεστός Ἰμάς».

⁸ Αὐτόθι, θ, «Σύστασις τοῦ Ὀδυσσεὺς πρὸς τοὺς Φαίακας», 311-312 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 41.

Καταριέται τούς γονεῖς του ὁ χολὸς θεός, τὸν Δία καὶ τὴν Ἥρα, τοὺς μεγαλύτερους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, γιὰ τὴν χολότητά του καὶ εὐχεται νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ ποτέ· φέρεται σὰν τὸν πιὸ δυστυχημένο ἄνθρωπο τοῦ κόσμου καὶ τὸ βροντοφωνάζει αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς θεοὺς, καλώντας τους νὰ δοῦν τὴν καταισχύνη του. Κι ἔφθασαν ὅλοι τους τρέχοντας καὶ ξεσπώντας σὲ τρανταχτὰ γέλια, ἐνῶ παρακολουθοῦσαν οἱ πονηρὲς θεὲς πίσω ἀπ' τὶς γρίλιες.

... κι ἐγὼ σακάτης

*ἀπὸ γεννήσιο μου· καὶ ποιὸς τὸ φταίει παρὰ οἱ γονιοί μου,
ποὺ κάλλιο νὰ μὴ μ' ἔσπερναν...*

Εἶναι ἀδιανόητο σὲ ἄλλη θρησκεία, θεός, καὶ μάλιστα υἱὸς τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ πατὴρ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, νὰ καταριέται τοὺς γονεῖς του γιὰ τὴν γέννησή του καὶ νὰ εὐχεται τὸ νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ· εἶναι ὅπως οἴομαι ἡ γνησιότερη ἔκφραση τῆς ἀνθρωπομορφικῆς θρησκείας, τῆς ἀνθρωποπαθοῦς κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο· ὁ θεῖος ποιητὴς ἔγραψε αὐτοὺς τοὺς στίχους κι ἀποθανάτισε στὶς κωμικοτραγικὲς σκηνὲς τους τὴν κοινὴ πίστη τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς θεοὺς τους. Ὁ *ῥαψωδὸς Δημόδοκος* τραγούδησε μὲ τὴν *λιγεία φόρμιγγά του* τὴν περιπέτεια στὴν συνέλευση τῶν *Φαιάκων*, ὅταν ἔγινε ἡ σύστασις τοῦ *Ὀδυσσέως*, ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματός του· ἡ *διακωμώδηση* τοῦ θεοῦ τῆς τεχνικῆς, ἢ μᾶλλον ἡ *διαπόμπενσή του*, τὸ ἀποσκῶψαι, ἐπεξηγεῖ ἄριστα τὶς σχέσεις ἰσοτιμίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς θεοὺς τους, ὅπως τὶς παριστᾷ ὁ γενάρχης τους ποιητὴς. Τὸν τέταρτο αἰῶνα αἴρεται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ πίστη αὐτὴ καὶ διαγράφεται ἡ σταδιακὴ ἀνάδυση τῆς ἀπόλυτου ἐξαρτήσεως τῶν πιστῶν ἀπ' τοὺς θεοὺς τους· οἱ σχέσεις ἀνεξαρτησίας καὶ ἰσοτιμίας ἀπέναντί τους ἐγκαταλείπονται καὶ ἐμφανίζονται οἱ νέοι θεοί, μὲ ἀποκορύφωση τὶς μονοθεϊστικὲς θρησκείες στοὺς μετέπειτα αἰῶνες· ὁ πολίτης ἀποχωρεῖ, μαζὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς καὶ τὴν μουσικὴ τῆς ἀρμονίας, καὶ ἐμφανίζεται ὁ ἀπράγμων καὶ ὁ ἀχρεῖος μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ μονοδιάστατη ἀντίληψη, τὴν μερικὴ καὶ περιστασιακὴ γνώση τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς στοὺς θεοὺς του.”

Οί υπέροχες αναφορές του Όμηρου είναι πειστικότερες κι εΐμαστε υποχρεωμένοι υπενθυμΐσαι ίσως, ότι ή άμεσος δημοκρατία είναι ή έκφραση τής μουσικῆς άρμονίας, τής έμμελείας, του λόγου τών Έλλήνων, του λόγου, μέλους, άρμονίας και ρυθμού, ή όποία άρμονία πρόσφερε στον άνθρωπο τον τραγικό λόγο, μοναδικό στην ιστορία της· ό Αθήναιος γράφει, για την βαρύτητα του τραγικού λόγου, «τὸ τοῦ καλοῦ καὶ λαμπροῦ Αἰσχύλου, ὃς τὰς αὐτοῦ τραγωδίας τεμάχη εἶναι ἔλεγεν τῶν Όμήρου μεγάλων δειπνων».⁹ Μᾶλλον τὸν Αἰσχύλο συμπλήρωσε ό Πλάτων, μέ την υπογράμμισή του, ότι «τὴν Ελλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ό ποιητής». Αλλά, κι ό Αριστοτέλης συνεχίζει την παράδοση τής ανθρωπομορφικῆς θρησκείας τών θεῶν του Όλύμπου, ή τής ανθρωποπαθοῦς του Αρχιεπισκόπου Εὐσταθίου: «Τί μὲν οὖν ό θεός θεάσεται ἀφείσθω· ὑπὲρ δὲ τῆς ἀνταρκείας οὐ τῆς τοῦ θεοῦ τὴν σκέψιν ποιούμεθα, ἀλλὰ ἀνθρωπίνης, πότερον ό ἀντάρκης δεήσεται φιλίας ἢ οὐ;»¹⁰. Τὸ πρόβλημα λύεται, άπαντάει στη συνέχεια, εξετάζοντας τις σχέσεις τών ανθρώπων, χωρίς οὐδεμία άναφορὰ στους θεούς.

Ἡ αισθητικὴ αντίληψη ζωῆς τών αρχαίων είναι ολοζώντανη στην έλληνικὴ παράδοση, μέχρι τις μέρες μας, άρκεΐ άνατρέξει κανείς στις συνοικίες και στὰ χωριά, μέ την έμμελῆ γλῶσσα τους, ὅπως κι ή ήθικὴ αντίληψη, στὸ Κολωνάκι και στὰ βόρεια προάστεια, μέ την κοινοβαρβαρικὴ οί κοινότητες και τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι την αντίληψη τής ανθρωπομορφικῆς θρησκείας μεταφέρουν ολοζώντανα ἐπὶ χιλιάδες χρόνια και παρὰ την σκλαβιά τών Έλλήνων, ή του μεγαλυτέρου μέρους των, τών πεδινῶν μέ την άμουσία τους, ἐπὶ αἰῶνες. Εἶναι άδιανόητο διανοητές, ὅπως ό Στέλιος Ράμφος κι ό Δημήτρης Δημητριάδης, ὅπως και ὅλοι σχεδόν οί διαμένοντες στον Κολωνάκι και στὰ βόρεια προάστεια, μέ την κοινοβαρβαρικὴ γλῶσσα τους, νὰ τὰ άγνοοῦν· ὅπως οἱ ποτε είναι ἐπιλογή τους, ἀλλὰ ἀπ' την στιγμή πὸν εἶναι δημόσιος ό λόγος τους, υφίστανται και την κριτικὴ τών άλλων ἀπὸ κάθε πλευρά. Ἡ ανθρωπομορφικὴ θρησκεία συνοδεύεται κι έκφράζεται ἀπ' τον ἐλεύθερο λόγο, δηλαδή άφορᾶ τον ἐλεύθερο ενεργὸ πολίτη, κατὰ τον Περικλῆ και την άμεσο δημοκρατία, κι ὄχι τον άπράγμονα, ό όποίος τον διαδέχθηκε τον τέταρτο αἰῶνα, μέ τον άχρεΐο συμπληρωματικό, ἀλλὰ πρωτεργάτη τους ἐπόμενους αἰῶνες κι ανάδειξη του κυνικοῦ μέ την ρωμαιοκρατία. Ἐπομένως, ὅταν τὸ άποσιωποῦν, ὡς ιστορικὸ γεγονός, αὐτὸ σημαίνει, ότι άποδέχονται και τὸ άναφέρουν αὐτὸ έμμέσως πλὴν

⁹ «Αθήναιου, «Δειπνοσοφισταί», Βιβλ. Η', κεφ. 347ε.

¹⁰ Αριστοτέλους, «Ἠθικὰ Μεγάλα», Βιβλ. Β', κεφ. αέ', παρ. 5, (1213α7-10)

σαφῶς, ὅτι ἡ συνέχεια τῆς δυτικῆς σκέψεως, τοῦ ὀρθολογισμοῦ, μετράει· δηλαδή, ἀποδέχονται ἀμφοτέρω ὅτι θεωροῦν *καλύτερη ἐπιλογή* τὴν πορεία τῶν ἀπραγμόνων καὶ τῶν ἀχρείων, ταυτιζόμενοι στὴν πράξη μαζί τους...

Ἡ ἐπιλογή τους εἶναι σαφής, ἀκολουθοῦν τὴν ἠθικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, τῆς κυριάρχου στὴν δυτικὴ σκέψη, κι ἀπορρίπτουν τὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη, τὴν ἔκφραση τοῦ ἔμμελοῦς ἑλληνικοῦ λόγου· ἡ παντελὴς ἀπουσία τῆς μουσικῆς ἀρμονίας ἀπ’ τὴν δυτικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἐπιβεβαιώνει τὸ ποιῆς εἶναι οἱ ἀναφορὲς τους... “γιὰ τὸν Ἐμμανουήλ Κάντ, ἡ μουσικὴ, «ἂν καὶ ἐκφράζεται μόνο μέσῳ τῶν αἰσθημάτων χωρὶς ἔννοιες, καὶ ἄρα δὲν προσφέρεται γιὰ τὸν στοχασμό, ὅπως ἡ ποίηση, ἐν τούτοις συγκινεῖ τὴν ψυχὴ πολυειδέστερα καί, μολονότι μὲ ἀπλῶς παροδικὸ τρόπο, ὡστόσο βαθύτερα... καί, ἂν τὴν κρίνομε βάσει τοῦ Λόγου, ἔχει λιγότερη ἀξία ἀπὸ ὅση κάθε ἄλλη ἀπὸ τὶς καλὲς τέχνες»¹¹. Κατὰ τὸν Ἐγέλο, ἡ μουσικὴ, «προκαταλαμβάνει τὴν συνείδηση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι πλέον τοποθετημένη ἀπέναντι σὲ κάποιο ἀντικείμενο καί, μέσα ἀπ’ τὴν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας, παρασύρεται ἀπὸ τὸ ὀρμητικὸ ρεῦμα τῶν ἴδιων τῶν ἤχων»¹². Τὸ ὀλιγότερον, γιὰ τοὺς δύο μεγάλους φιλοσόφους τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, ἡ μουσικὴ θεωρεῖται ἔξωτερικὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας τους καὶ ὄχι ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς μελέτης της, δηλαδή, τῆς ὄντοτητος τοῦ πολίτου της, ὅπως ἐπιμένουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, διότι μόνη αὐτὴ ἀπ’ τὶς αἰσθήσεις διαμορφώνει αὐτομάτως τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου, «τὸ ἀκουστὸν μόνον ἦθος ἔχει τῶν αἰσθητῶν».¹³”

¹¹ Ἐμμανουήλ Κάντ, «Κριτικὴ τῆς κριτικῆς δύναμης», ἐκδόσεις, «Ἰδεόγραμμα», μετάφραση, Κώστα Ανδρουλιδάκη, Αθήναι, 2004, σελ.266-267 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 48, κ.έ., «Ἡ δυστυχία τοῦ Ἡφαίστου», σελ. 29.

¹² Ἐγέλου, «Ἡ αἰσθητικὴ τῆς μουσικῆς», ἐκδόσεις, «Ἐστία», μετάφραση Μάρκου Τσέτσου, Αθήναι, 2002, σελ. 42 καὶ «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», ὁ.ἀ., «Ἡ δυστυχία τοῦ Ἡφαίστου», σελ. 29.

¹³ Ἀριστοτέλους, «Προβλήματα», κεφ. ια’, παρ. 27, (919β26-27), μετάφραση δική μου καὶ «Ἀπ’ τὴ μουσικὴ στὴ γραμματικὴ», σελ. 6, κ. έ., «Ἡ δυστυχία τοῦ Ἡφαίστου», σελ. 29.

Καθοριστικός ο ρόλος του έρωτος

Ἡ ἔκφραση τοῦ λόγου, ὡς μέλους, ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, πάντα συνοδεύεται καὶ συμπληρώνεται, ἀπ' τὴν ἄσκηση τοῦ ἔρωτος, στὴν τραγωδία, στὴν κωμωδία καὶ στὴν καθημερινή ζωή, ἀλλὰ καὶ στὸν ρόλο τῆς γυναίκος στὴν κοινωνία· δὲν εἶναι τυχαῖο πὺν ὁ Πλάτων ἐπιλέγει τὴν *Διοτίμα*, διὰ τὴν παρουσίαση τοῦ ρόλου τοῦ ἔρωτος εἰς τὴν ἑλληνική κοινωνία, οὔτε ὡς παραδρομὴ θεωρεῖται, ὁ *χαρακτηρισμὸς* τοῦ τῆς *Θραττὸς* *θεραπαινίδος* εἰς τὸν «*Θεαίτητον*», ἀποσκοπτομένης τοῦ *Θαλοῦ* τοῦ *Μιλησίου*, ὡς «*ἐμμελοῦς καὶ χαριέσσης*» καὶ μάλιστα στὶς ἀρχές τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Κι ἄλλα παραδείγματα ὡς συμπληρωματικά· ὁ Περικλῆς ξεσπάει σὲ *λυγμούς*, γιὰ νὰ πείσει τοὺς *Ἀθηναίους*, ἐνώπιον τῆς *Ἡλιαίας*, τοῦ νὰ μὴν ἐξορίσουν τὴν *σύζυγό* τοῦ *Ἀσπασία*, ὁ Σωκράτης ὑφίστατο τὶς *λοιδωρίες* καὶ τὸ *λίγο* ἢ *πολὺ* *ξύλο* τῆς *ἀτέγκτου* *συζύγου* τοῦ *Ξανθίππης*, μέσα στὴν *Ἀγορὰ* κι ἐθεωρεῖτο ὁ *σοφώτατος* τῶν Ἑλλήνων κι *ὑπόδειγμα* *πολίτου* καὶ *ὀπλίτου*, καθὼς οὐδέποτε καὶ στὶς *ἡττες* τῶν Ἀθηναίων ἐτρέπη εἰς *φυγὴν*· ἡ *Ἰοκάστη*, ἡ *Ἀντιγόνη*, ἡ *Ἀνδρομάχη*, ἡ *Σαπφώ*, ἡ *Λυσιστράτη*, ἡ *Τιμαία* κι ἡ *Πραξαγόρα* ἦταν γυναῖκες τῆς *καθημερινῆς* *τους* *ζωῆς*, ὄχι μόνο εἰς Ἀθήνας καὶ *Σπάρτην*, παρὰ εἰς ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸ κόσμον. Ἄς κλάψει πολιτικός τις ἢ σοφὸς διὰ τὴν γυναῖκα τοῦ ἢ *πρύτανίς* *τις*, ἄς τις φάει *δημοσίᾳ* ἀπ' τὴν *σύζυγό* τοῦ!

Ἔτσι, ὅταν ὁ Δημήτρης Δημητριάδης μιλάει γιὰ σεξισμό, ἀποκόπτεται *αὐτομάτως* ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς ρίζες, ἢ μάλλον ἀποδέχεται τὸν *ἀφροδισιασμὸ* καὶ τὴν *συνεύρεση* τῶν δύο, *χωρὶς* *ἀναγκαῖα* *ἐρωτικὴ* *προσέγγιση*, ὡς *πλήρης* *μορφὴ* *σχέσεων*· εἶναι γνωστὲς εἰς ὅλους οἱ *μὴ* *ἐρωτικὲς* *μορφές* *συννευρέσως* καὶ *καταγράφονται* *πληρέστατα* ἀπ' τὸν *Ἀριστοφάνη* καὶ ἄλλους, μὲ *σαφεῖς* *ὀρισμοὺς*, *βινέω*, *βινῶ*, εἶναι τὸ *ρῆμα*, μὲ *ἔννοια* τοῦ *σκυλογαμῶ*, *λαϊκάζω*, *ἐκπορνεύομαι*, *ἀφροδισιασμὸς*, ἄλλος *χαρακτηρισμὸς*, *συνουσία* εἶναι ἡ *ἀπλῆ* *συνεύρεση* κι ἄλλες. Εἶναι *κουραστικὴ* ἢ *ἀναφορὰ* τῶν ὄρων, ἀλλὰ ὁ ἐλεύθερος πολίτης δὲν ἐπεδίδετο σὲ *ἀφροδισιασμὸ*, οὔτε ἦταν *βινῶν* ἢ ἡ *γυναῖκα* *βινῶσα* κι ἀποτελοῦσε τὴν *πλειοψηφία* εἰς τὰς πόλεις εἰς τὴν ἄμεσον *δημοκρατίαν*, ἀλλὰ ἐξέπεσε σὲ *μειοψηφία* μὲ τὴν *παρακμὴ* *της*. Ὅποτε τίθεται τὸ *ἐρώτημα*, τὸ *ποιὸν* *τρόπο* *ζωῆς* ἐπιλέγει ἕκαστος αὐτῶν, ὡς *προσωπικὴν* *του* *ἀντίληψη* *ζωῆς*, τὴν *αἰσθητικὴν* *ἀντίληψη* τοῦ ἐλευθέρου πολίτου ἢ τὴν ἠθικὴ τοῦ *δουλικῆς* *νοοτροπίας*; Στὴν *πράξη* τί ἐπιδιώκουν ἀμφοτέρω; καθὼς κι ὁ *Στέλιος* *Ράμφος* δὲν ἀπαντᾷ σὲ αὐτὰ, παρὰ τὰ *προσπερνάει*, ἢ μήπως γνωρίζει ὅτι αὐτὰ *συνάδουν* μὲ τὴν *κληρονομία* τοῦ *Ἀγίου* *Ἀύγουστίνου* καὶ τοῦ *δυτικοῦ* *ὀρθολογισμοῦ* τῆς *βιομηχανικῆς* *ἐποχῆς*; δὲν μᾶς ἀπαντᾷ, ἀλλὰ *προσφεύγει* στὴν *διατύπωση*, ὅτι ἐμεῖς *χάσαμε* τὸν *ὀρθολογισμό*, τὸν *διαφωτισμὸ*, καὶ τὴν *βιομηχανικὴν* *ἐπανάσταση*, ἐξ *αἰτίας* τῆς *τουρκοκρατίας* καὶ τῆς *ἀδυναμίας* ἢ *παρακμῆς* τοῦ *νεοελληνικοῦ*

κράτους, όπως έχει δημοσιεύσει τις απόψεις αυτές κατά κόρον. Η επιλογή αυτή, συνειδητή και επαναλαμβανόμενη, έρμηνεύει την ταύτιση άμφοτέρων με την κοινοβαρβαρική, αν είναι γλώσσα! ως ιστορική κατάληξη· επιβεβαιώνεται έμμέσως, ότι ή καθημερινή πρακτική του ανθρώπου, ως επιλογή του έλευθέρου πολίτου, ή του άπράγμονος ή άχρείου, συνδέεται άρρηκτως με τον άρμονικό λόγο του, ή τον άμελή και την παραμέληση και διαστρέβλωση της ιστορικής πορείας της έλληνικής γλώσσας. Έτσι, εκπίπτει κι ή γλώσσα μας στην ίδια αξιολόγηση με τις άλλες δυτικές, άφου αυτό ισχυρίζονται οί μεγάλοι τους γλωσσολόγοι, έμεις θα έξαρεθοϋμε! Όχι βέβαια, τί είμαστε έμεις; Το αν τον Σαίξπηρ σήμερα δέν τον κατανοοϋν στην γλώσσα του κι οί άπόφοιτοι της άγγλικής φιλολογίας τών άγγλοσαξωνικών λαών, δέν μετράει, έπειδή κι εκείνοι δέν τó περιλαμβάνουν στην συλλογιστική τους, οϋτε ότι ό Βύρων κι ό Σέλλεϋ δέν εντάσσονται στο εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα. Έμεις θα άσκήσουμε κριτική; Το ότι ό Έρωτόκριτος άπαγγέλλεται όλόκληρος από άπλους σημερινούς Κρητικούς δέν αναφέρεται, οϋτε ότι τó 70% σχεδόν του λεξιλογίου μας είναι όμηρικό, ενώ μποροϋν και διαβάζουν τον γενάρχη μας, έστω και μετά δυσκολίας, οί Έλληνες στο κείμενό του. Αντιθέτως, προβάλλουν οί σοβαροί γλωσσολόγοι την ιστορική καταγωγή τών διαφόρων γλωσσών και της έλληνικής κι έφησυχάζουν, άφου αυτά διδάσκουν εις την Έσπερίαν· αλλά την έκφραση της μουσικής άρμονίας και της πολιτικής πρακτικής της γλώσσας, του λόγου, βασικού παράγοντος εις τους Έλληνας γραμματικούς όλων τών εποχών, πλήν της σοσιαλιστικής και κομμουνιστικής, τους άγνοοϋν, όπως και την ταύτιση σημαίνοντος και σημαινομένου της έλληνικής, για κάθε έρευνητή! Γνωστά αυτά, ύπενθυμίζονται δια την οίκοномиαν της συζητήσεως...

Περνάμε πλέον στην εξέταση της ιστορικότητας, ως παράγοντος, αλλά ποιās ιστορικότητας; της θεωρίας της ιστορίας άποκλειστικά κατά την δυτική άποψη, ή όποια δέν αξιολογεί πρεπόντως οϋτε καν τον Θουκυδίδη. Η έξαχρεία της γλώσσας άπ' τó κορυφαίο ιστορικό, λόγω τών έμφυλίων πολέμων και του λοιμοϋ εις Αθήνας, πού άποδίδει και την άλλαγή της πολιτικής νοοτροπίας, εϋλόγως λησμονείται. Οί Κορίνθιοι πρεσβεντές, στο συνέδριο της Πελοποννησιακής συμμαχίας στην Σπάρτην, στο όποιο άποφασίστηκε ό πόλεμος, χρησιμοποιοϋν ως άτράνταχτο έπιχείρημα, την περιγραφή της καθημερινής πρακτικής τών Αθηναίων, «μόνοι γάρ έχουσί τε όμοίως και έλπίζουσιν ά αν έπινοήσωσι δια τó ταχεϊαν την έπιχείρησιν ποιεισθαι ών αν γνῶσιν».¹⁴ Γνωστή είναι ή αναφορά κι έχει χρησιμοποιεθει από πολλούς, με κύριο τον Κορνήλιο Καστοριάδη· οί Κορίνθιοι, με όλιγαρχικό πολίτευμα, κατηγοροϋν τους Αθηναίους, ότι είναι, «οί μόνοι -πού δέν είναι, έπειδή παρόμοια νοοτροπία είχαν όλες

¹⁴ Θουκυδίδου, ό.ά., Βιβλ, Α', Κεφ. σ', παρ. 7.

οί ἑλληνικὲς πόλεις, μὲ ἄμεσο δημοκρατία, τὴν ὁποία ἔδειξε ὅτι ἀσπαζόταν κι ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος- πού ἔχουν τὸ ἴδιο, δηλαδή ταυτίζονται καὶ τὰ ὅσα ἔχουν μὲ ὅσα ἐλπίζουν, ἐπειδὴ τόσο γρήγορα ἐπιχειροῦν τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐπιχειρήσεως, μετὰ τὴν ἔγκρισή της», καὶ προσθέτουν μάλιστα μετὰ, ὅτι «θεωροῦν συμφορὰ, ὄχι τὴν ἐπίπονη ἀσχολία τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ τὴν ἀπράγμονα ἡσυχίαν»· «ξυμφορὰν τε οὐχ ἦσσαν ἡσυχίαν ἀπράγμονα ἢ ἀσχολίαν ἐπίπονον». Αὐτὴ εἶναι ἡ ἄμεσος δημοκρατία, συνοδευομένη μὲ τὴν τραγωδία, τὴν κωμωδία, τὴν φιλοσοφία, τὴν ἱστορία, τὴν ἐμμέλεια καὶ τὴν προσφωδίαν εἰς τὸν λόγον καὶ τὰς καλὰς τέχνας· ὅλα τὰ ἔκαναν οἱ ἴδιοι πολῖτες, μὲ τὴν ἀποστολή τους, ὡς στρατηγοὶ ἢ ἀπλοὶ ὀπλίτες καὶ ναῦτες, τραγικοὶ ποιητὲς καὶ ὑποκριτὲς, ἠθοποιοί, καὶ μουσικοί, φιλόσοφοι καὶ λιθοξοοὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δικαστὲς καὶ κατηγορούμενοι ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους τους. Αὐτὴ ἦταν ἡ καθημερινότης τους εἰς τὸ κλεινὸν ἄστυ.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἓνα, οἱ Ἀθηναῖοι θεωροῦσαν στὴν καθημερινότητά τους, ὡς αὐτονόητη τὴν ταύτιση τῆς ἐπιθυμίας τους μὲ τὴν ἱκανοποίησή της, ὅπως συνέβαινε μὲ πολλοὺς πρωτόγονους λαούς, ἢ καὶ ἰσχύει στὴν κοινοτική μας παράδοση, ὅπως τὴν ἔχουμε ζήσει στὰ χωριά μας, μὲ τὴν αὐτοκατανάλωση, ὡς κύρια μορφή καλύψεως τῶν ἀναγκῶν μας καὶ τὰς ἐορτὰς μαζί· ἦταν ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς οἱ πολῖτες, μὲ τὴν ταχύτερη ἐνημέρωση τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἄμεση λήψη τῶν ἀποφάσεων. Ἡ δυτικὴ παράδοση, ἢ βιομηχανικὴ κοινωνία ἐθεοποίησε τὴν χρονικὴ διαφορὰ τῆς ἐπιθυμίας μὲ τὴν ἱκανοποίησή της, ὅπως περιέγραψε τὸ φαινόμενο, στό, «Ὁ πολιτισμὸς πηγὴ δυστυχίας», ὁ Σίγκμουντ Φρόυντ, τολμώντας πολλὰς ἀλλαγές στὴν προβληματικὴ τῆς ἐποχῆς του. Ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή εἶναι ἡ κύρια ἔκφραση τῆς διαφορᾶς, ἐπιθυμίας καὶ ἱκανοποιήσεως, καθὼς ἄλλη εἶναι ἡ διαδικασία τῆς παραγωγῆς κι ἄλλη ἡ ἀφιξη τοῦ ἀγαθοῦ στὴν ἀγορὰ γιὰ κατανάλωση· δὲν εἶναι μόνον ἡ χρονικὴ ἀπόσταση, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ διάσταση τοῦ προβλήματος. Ὁ παραγωγὸς συμμετέχει στὴν παραγωγικὴ διαδικασία, γυρίζοντας τὴν βίδα του ὀλόκληρο τὸ ὀκτᾶωρο ἢ τίς πιὸ πολλὰς ὥρες τῆς βάρδιας του, ἀγνοώντας, ποιὸ εἶναι τὸ τελικὸ προϊόν καὶ γιὰ τὸ ποῦ προορίζεται· στό ἴδιο πλαίσιο ἀναπτύχθηκε κι ἡ ἰδεολογία του, καπιταλιστικὴ ἢ σοσιαλιστικὴ. Ὁ ἐργάτης ἢ ὁ ἐπιχειρηματίας ἀσπάζεται τὴν ἰδεολογία καὶ ταυτίζεται μὲ τίς ἐντολές της γιὰ τὴν ἐπιτυχία της, ἀναμένοντας τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας του στὰ γεράματά του στὸν καπιταλισμὸ ἢ στὴν ἄλλη γενιὰ στὸν κομμουνισμό, δηλαδή δὲν διαφέρει σὲ τίποτε ἀπ' τὸν πιστὸ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναμένει τὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐπιθυμιῶν του στὴν ἄλλη ζωὴ, ἢ τοῦ ἰσλαμισμοῦ, μὲ τὰ πιλάφια, τὸ μέλι καὶ τὰ οὐρὶ τοῦ Παραδείσου.

Ο διχασμός αυτός -ύπό τριπλή μορφή, *άγνοια* του παραγομένου προϊόντος, καθώς περιορίζεται στο σφίξιμο μιας βίδας, *πλήρης απομόνωση* απ' την αγορά, την Αγορά και την κοινωνία, καθώς άγνοει το ποιο είναι το τελικό προϊόν και για το ποῦ προορίζεται, και *έστίαση* τῆς ζωῆς του στο μέλλον, ὅπου άναμένει τὴν ίκανοποίηση τῆς ἐπιθυμίας του, ὅπως και τῶν ἀναγκῶν του, διέπει τὴν προσωπική του ζωή και νοοτροπία, ὅπως και τὴν πολιτική του ἀντίληψη· ἀντιθέτως στὴν ψηφιακή ὀργάνωση, ἔχει πλήρη γνώση και αἴσθηση τοῦ παραγομένου προϊόντος, ἔχει τὴν ἄνεση και τὴν ὑποχρέωση τῆς παρακολουθήσεώς του, ὄχι μόνο τῆς καταναλώσεώς του στὴν ἐγχώρα, ἀλλὰ και στὴν ἐθνική και παγκόσμια αγορά, ἀλλὰ ἔχει και τὴν δυνατότητα παρακολουθήσεως ὅλων τῶν γεγονότων, ἐθνικῶν και διεθνῶν, μὲ *μοναδική ὑστέρηση* τὴν ταῦτιση ἐπιθυμίας και καταναλώσεως τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ πλησιάζει ἀρκετὰ πρὸς τὸν Ἀθηναῖο πολίτη, καθώς βρίσκεται στὴν διαδικασία, «*τοῦ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι, ὧν ἂν γνῶσι*»- χαρακτηρίζει τὴν βιομηχανική ἐποχή και τὴν δυτική κοινωνία τοὺς τελευταίους αἰῶνες, ὡς τὴν *ἀδιαμφισβήτητη ἀξία* τῆς ἐποχῆς τους, μὲ κορύφωσή της, τὴν *ἐσχατολογική ἀντίληψη*, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ *τελευταῖο στάδιο* τῆς *ϊστορικής πορείας* τῆς *ἀνθρωπότητας*. ἔκφρασή της εἶναι ἡ *μονοσήμαντη ἐρμηνεία* τῶν γεγονότων, ἡ *διαστρέβλωση* τῆς ἔννοιας και *πρακτικῆς* τῆς *δημοκρατίας* κι ὁ *ἐγκλωβισμός* ὅλων τῶν λαῶν και τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας στίς ἀξίες της. Δὲν εἶναι ἡ στιγμή και τὸ θέμα κατάλληλα γιὰ συνολική κριτική τῆς θεωρίας τους, εἰς «Τὸ Ἐμμελές» ἔχει γίνει αὐτὴ σὲ μεγάλο βαθμό· τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἄλλο, ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐπιλογή τῶν Ἀθηναίων και τῶν Ἑλλήνων, *ταυτίσεως ἐπιθυμίας και ἰκανοποιήσεώς* της μὲ τὴν ψηφιακή τεχνολογία, κάτι ποῦ ἀπουσιάζει πλήρως απ' τοὺς δύο διανοητές, και τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας. Δὲν ἔχουν καταλάβει τὸ τί εἶναι ὁ ψηφιακὸς ἀνθρώπος, παρὰ τὸν ἐρμηνεύουν μέσα απ' τοὺς *παραμορφωτικούς φακούς* τῆς βιομηχανικῆς ὀπτικῆς...

Ἀναδύεται ἕνας νέος κόσμος, μὲ ἕναν ἄλλον ἀνθρώπο στο κέντρο του, ὁ ψηφιακὸς κόσμος κι ὁ ψηφιακὸς ἀνθρώπος μαζί του· σὲ ὅλες τὶς ἐκφράσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς εἶναι ἕνας ἄλλος ἀνθρώπος: *Πρῶτον*, στὴν *καθημερινότητά* του, ἔχει τὴν ἄνεση τῆς *τακτοποιήσεως* τῶν *περισσότερων ὑποχρεώσεών* του απ' τὸν *ὑπολογιστή* του ἢ τὸ *ἔξυπνο κινητό* του, *δημόσιο*, *τράπεζες*, *ἐφορίες*, *παραγγελίες ἀγαθῶν*, *ἐκδόσεις πιστοποιητικῶν* γίνονται αὐτομάτως, ὅταν προηγουμένως ἡ *ταλαιπωρία* στὴν οὐρὰ ἦταν τὸ *χειρότερο ἄγχος ὅλων μας*, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα ἔρχεται κι ὁ *ἠλεκτρονικὸς φάκελος ὑγείας ὅλων μας*, μὲ τὴν αὐτόματη συγκέντρωση ὅλων τῶν *ἐξετάσεων* σὲ *ἐνιαῖο κέντρο*, ἀπὸ ὅπου θὰ ἐκδίδονται κι ἅπαντα τὰ *σχετικὰ πιστοποιητικά*. τὸ ζήσαμε και τὸ ζοῦμε αὐτὸ μὲ τοὺς *ἐμβολιασμούς*, ἐνῶ ἀκολουθεῖ και ἡ ψηφιακή

έξέταση τῆς υγείας μας. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπ' τὸ ἄγχος τῆς οὐρᾶς στὶς διάφορες ὑπηρεσίες εἶναι γεγονός, μὲ κέρδος δεκάδων ἑκατομμυρίων ἐργατωρῶν, γιὰ τὴν οἰκονομία, καὶ τὴν ψυχολογικὴ ἄνεση τῆς ἐκλείψεως τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ τῆς ψυχικῆς φθορᾶς ὄλων μας. Δεύτερον, τὰ παιδιὰ μας ἀποκοτοῦν τὴν ἀπεξάρτησή τους ἀπ' τοὺς γονεῖς τους ἀπ' τὴν νηπιακὴ ἡλικία· μαθαίνουν ταχύτατα τὴν χρῆση τῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῶν ἔξυπνων κινητῶν μόνα τους καὶ χωρὶς τὴν βοήθεια τῶν γονέων τους, ἐνῶ τὰ ἴδια τοὺς καθοδηγοῦν στὴν χρῆση τους, ἀλλὰ καὶ ἐκπληρώνουν ταχύτατα, ὅλες τὶς οἰκογενειακὲς ἀνάγκες, πληρωμὲς ὄλων τῶν λογαριασμῶν, ἀπόκτηση διαφόρων πιστοποιητικῶν καὶ ρύθμιση τῶν ἐμβολιασμῶν. Οἱ γονεῖς δὲν κάνουν σχεδὸν τίποτε κι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἐπαγγελματικά τους, χωρὶς τὸ βάρος τῆς κατανομῆς τῶν ὑποχρεώσεών τους στὴν καθημερινότητά τους, «ἐσὺ θὰ πᾶς στὸν ΟΤΕ καὶ στὴν ΔΕΗ, ἐγὼ στὴν Ἐφορία καὶ στὶς τράπεζες», ἦταν ἡ συνεννόηση ἀποβραδὶς ἢ τὸ πρωί, ἐνῶ τώρα, ὁ Γιαννάκης ἢ ἡ Μαιροῦλα τὰ κάνουν ὅλα στὸ πὶ καὶ φί. Τρίτον, ὁ ἐργαζόμενος δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση μὲ τὸν προκάτοχό του στὴν παραγωγή ἐν σειρᾷ, ὁ ὁποῖος ἔσφιγγε στὴν βάρδια του μία βίδα καὶ τίποτε ἄλλο, ὅπως τὸν παρουσίασε στοὺς «Μοντέρνους Καιρούς» ὁ Σαρλῶ κι ὅταν βγῆκε στὸ πεζοδρόμιο, μὲ τὸ κλειδί στὸ χέρι του, εἶδε τὴν χοντρή κυρία, μὲ τὰ προβεβλημένα στήθη της καὶ πέρασε τὴν ἐξογκωμένη ρόγα της γιὰ βίδα· δὲν γνώριζε, ποιὸ ἀγαθὸ παράγει, οὔτε τὴν συνολικὴ παραγωγικὴ διαδικασία. Στὴν ψηφιακὴ παραγωγή, τὶς αὐτόματες ἐργασίες τὶς ἐκπληροῦι τέλεια τὸ πρόγραμμα κι αὐτὸς ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς ἐκτελέσεώς του καὶ μὲ τὴν παρουσίαση τρόπων βελτιώσεώς του ἢ καὶ ἀλλαγῆς του. Γνωρίζει τέλεια, τὸ γιὰ ποῦ προορίζεται καὶ τὸ ποιὸ εἶναι οἱ ἀνταγωνιστὲς στὴν χώρα του καὶ παγκοσμίως, ἀλλὰ καὶ τὶς συνθήκες τῆς ἐθνικῆς καὶ διεθνoῦς ἀγορᾶς, ὅπως καὶ τῶν πολιτικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἄλλων ἐξελίξεων.

Ὁ ἐργαζόμενος τῆς ψηφιακῆς ἀγορᾶς εἶναι ὁ νέος ἄνθρωπος κι ὁ κόσμος του, ὁ νέος κόσμος· ὡς πρότυπό του πλησιάζει περισσότερο στὸν Ἀθηναῖο τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, τὸν «ἔχοντά τε ὁμοίως καὶ ἐλπίσαντα ἃ ἂν ἐπινοήση, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχειρήσιν ποιήσαντα, ὧν ἂν γνώση»· προηγουμένως τὰ ἐπιχείρησε αὐτὰ ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὁ ὁποῖος διδάχθηκε τὴν παγκόσμια γνώση τῆς ἐποχῆς του στὶς προηγμένες περιοχὲς τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τὴν μετέφερε στὴν Ἀγορὰ τῆς Μιλήτου, δὲν τὴν κράτησε, γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς μαθητὲς του, ὡς ἀντιγραφὴ τῆς ἱερατικῆς καὶ ἱεραρχικῆς ὀργανώσεως τῶν ἀναπτυγμένων τότε περιοχῶν. Τὶς προσέφερε στὴν Ἀγορὰ τῶν Μιλησίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κι αὐτοὶ τὰ συζητοῦσαν ὅλα, μὲ τὸ μακρὺ του καὶ τὸν κοντὸ του ἕκαστος καὶ μὲ τὴν ἄνετη συμμετοχὴ τῶν ἐμμελῶν καὶ χαριεσσῶν θεραπεινίδων· ἄλλαξαν τὴν πορεία τοῦ κόσμου, πρῶτα μὲ τὸν διάλογο καὶ τὴν κριτικὴ, μὲ διαφωνίες καὶ συγκρούσεις, ἀλλὰ

καὶ μὲ τὸν δημιουργικὸ ρόλο τοῦ λόγου, ὡς μέλους, ἀρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, ταυτόσημα ἦταν εἰς τὴν πολιτικὴν τους πρακτικὴν καὶ τὴν καθημερινότητά τους.

Ἡ ψηφιακὴ ἐπανάσταση ἔχει ὡς ἀπαρχὴ της, τὴν μεταφορὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ παραγωγοῦ, τοῦ ἐργαζομένου, ἀπ' τὴν τελειότητα τῆς ἀποδόσεως τῆς χειρὸς του, ὅπως ἦταν στὴν βιομηχανικὴ παραγωγή, στὴν παραγωγή ἐν σειρᾷ, στὴν δημιουργικὴ σύνθεση τῆς σκέψεώς του, τῆς διανοίας του, καὶ στὴν ἔκφρασή της διὰ τοῦ λόγου του, ὑπὸ τὴν μορφή τῆς γλώσσης του. Ἡ μετάβαση, ἀπ' τὴν βιομηχανικὴ στὴν ψηφιακὴ παραγωγικὴ διαδικασία, εἶναι παρόμοια μὲ ἐκείνη, ἀπ' τὴν ἱερατικῆς καὶ ἱεραρχικῆς δομῆς τῆς αἰγυπτιακῆς καὶ βαβυλωνιακῆς κοινωνίας, στὴν νέα τῆς ἰωνικῆς ἐποχῆς, ἀπ' τὸν Θαλῆ τὸν Μιλήσιο καὶ τὴν ἄμεσο δημοκρατία, ὅπως προαναφέραμε, μὲ ἀποκορύφωση τὰς Ἀθήνας τοῦ πέμπτου αἰῶνος· ἡ γνώση, ἡ κάθε μορφή γνώσεως, ἀνήκε ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν κορυφὴ τῆς ἱεραρχίας ἢ ὅποια καὶ τὴν κατένειμε πρὸς τοὺς κατωτέρους, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀξιολόγησή της τῶν κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν ἀναγκῶν τους. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς γίνεται καὶ στὴν βιομηχανικὴ παραγωγή καὶ κοινωνία· ἡ κορυφὴ, ὁ ἰδιοκτῆτης, ὁ καπιταλιστῆς ἢ ὁ γραμματέας τοῦ κόμματος, τὰ γνωρίζει ὅλα, κατέχει ἅπαντα τὴν γνώση τῆς κοινωνίας καὶ κατανέμει τὴν χρῆση της, τοῦ ἀναλόγου πρὸς τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, στὰ διάφορα μέρη της. Γνωστὰ πράγματα ἐπαναλαμβάνουμε, στοὺς ἀναγνῶστες μας, ἀλλὰ ἡ ἐπανάληψις μὴτηρ πάσης μαθήσεως...

Ἡ διαφορὰ, νοοτροπίας, τρόπου ζωῆς καὶ παραγωγικῆς διαδικασίας, ὁμοιάζει μὲ τὶς ἀσύμβατες εὐθείες τῆς γεωμετρίας στὸν χῶρο, πού δὲν ἄπτονται κι οὔτε τέμνονται φυσικά· ἡ προσέγγιση καὶ κατανόηση τῆς διαφορᾶς εἶναι πάρα πολὺ δύσκολη ἢ ἴσως ἀδύνατη ἀπ' τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο, μὲ τὴν τυπικὴ του λογικὴ. Εἶναι ἀδύνατο, μὲ τὴν λογικὴ τῆς παραγωγῆς ἐν σειρᾷ νὰ γίνῃ ἐρμηνεία τῆς ψηφιακῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ὅπως ὁ Ξέρξης δὲν ἠδύνατο κατανοῆσαι τὸν τρόπο σκέψεως τῶν Ἑλλήνων, δὲν ὑπῆρχε στὸ μυαλό του ἡ ἔννοια καὶ ἡ συλλογιστικὴ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, ὅπως περιγράφεται τέλεια εἰς τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου.

Ὅταν ὁμως μεταφέρεται ἡ γνώση ἀπ' τὸ ἱερατεῖο τῆς δυτικῆς κοινωνίας εἰς τὸν ἐργαζόμενο, δηλαδὴ στὸν τρόπο ἀποδόσεως τοῦ μυαλοῦ του, τῆς διανοίας της, ἡ ἀπόδοση ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴν ἰκανότητα δημιουργικῆς συνθέσεως ἐκάστης γλώσσης, ἀπ' τὶς ἀρχικὲς της ρίζες, ἀπ' τὶς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ της κατὰ τὴν πρώτη ἐμφάνισή της, ὡς ἔκφραση τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν του· ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανὸς κατέγραψε τὴν ἀδυναμία τῆς λατινικῆς γλώσσης στὴν κατανόηση τοῦ ἐναρμονίου γένους τῆς μουσικῆς, ὅπως καὶ ὁ πατριάρχης Φώτιος ἦταν πιὸ σκληρὸς στὶς διαπιστώσεις του, λέγοντας ὅτι ἡ λατινικὴ ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι τὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ, ἐνῶ καὶ ὁ Στῆβεν

Ράνσιμαν, ό διάσημος Βρεταννός βυζαντινολόγος, ό όποϊος έχει γράψει στο βιβλίό του, «*The Eastern Schism*», «Τό Ανατολικό Σχίσμα», Όξφόρδη, 1955, από απόδοση του Γιώργου Σεφέρη: «Και ή γλώσσα έπαιξε τó μέρος της στη διαφορά. Η έλληνική είναι προικισμένη με λεπτήν όξύτητα και εύλιγισία και είναι άξιοθαύμαστα κατάλληλη να εκφράσει κάθε απόχρωση τής άφηρημένης σκέψης, ένω ή λατινική είναι κατά πολύ πιο σκληρή και άλύγιστη...»¹⁵ Τό σκληρό και άλύγιστο τó διατήρησε σε μεγάλο βαθμό ή άγγλική γλώσσα, με προεκτάσεις της τήν δυσχερεία παραγωγής συνθέτου λογισμικού, σε άνωτερα στάδιά του, παρά τó ότι είναι τó λίκνον τής ψηφιακής τεχνολογίας: παρατηρούμε στις μέρες μας τήν παρακμή τής Κοιλάδος Σίλλικον τής Καλιφόρνιας, με μαζικές άπολύσεις προσωπικού της, και τήν συγκέντρωση πολλών ψηφιακών πολυεθνικών στην Έλλάδα, με τήν έγκατάσταση θυγατρικών τους και κέντρων έρεύνης, για τήν άξιοποίηση του έπιστημονικού μας δυναμικού, ήτοι τής δημιουργικής γλώσσης μας. Η έλληνική κοινωνία και οικονομία αλλάζουν άρδην, όσο ποτέ άλλοτε στην νεώτερη ιστορία μας, κι άποβαίνουν άξονες άναφορās για τήν Εύρώπη και τόν κόσμο. Αυτό άναγνωρίζεται από όλους...

Άκολουθεϊ ή μουσική άρμονία εκάστης γλώσσης, μετά τήν διαφορά τής δημιουργικότητός της, τής ίκανότητος συνθέσεώς της τó όποϊο συνδυάζεται και με τήν αισθητική αντίληψη τής ζωής, με άνθρωποκεντρικές άξίες, πέραν των θρησκευτικών και ιδεολογικών δεσμών των προηγούμενων έποχών· προς τó παρόν βρισκόμαστε στην άξιολόγηση τής γλώσσης, όταν περάσουμε στην μουσική σύνθεση του λόγου μας, τότε έρχεται ή μεγαλύτερη άλλαγή στην έποχή μας...

Οί δύο διανοητές μας δέν έχουν σημειώσει καν τόν ρόλο τής ψηφιακής επανάστασεως στην έποχή μας και τις άρδην άλλαγές στην καθημερινότητά μας, ως γεγονός κι έπιμένουν στην δυτικής προελεύσεως αντιδικία τους, με άπόλυτη ταύτιση τής μεταφορās τής λογικής της άπ' τήν καλβινιστική ήθική και τó προτεσταντικό πνεύμα στην φιλελεύθερη και κομμουνιστική ιδεολογία· ζούνε στην προηγούμενη έποχή και τó όμολογούν, ένω ό Στέλιος Ράμφος έμφανίσθηκε δικαιολογών τόν προηγούμενο πρωθυπουργό, για τήν προδοσία τής Μακεδονίας, άναγνωρίζοντας τήν άρχή του έθνοτικού δικαίου, άπέναντι στο έθνικό. Όπως τó έχουμε έπισημαίνει ήδη, άποδέχεται τήν ευθύνη και τής Έλλάδος στα έγκλήματα του άποικισμού, έπειδή τó έθνοτικό δίκαιο άποβλέπει άποκλειστικά στην δικαιολόγηση των άποικιακών έγκλημάτων κατά τής άνθρωπότητος. Η στάση αυτή δέν είναι θεωρητική έπιλογή,

¹⁵ Όρα, Γιώργου Σεφέρη, Δοκίμες», Β', τόμος, «Στά 700 χρόνια του Δάντη», σελ. 279, εκδόσεις, Ίκαρος, 1974, Σπήβεν Ράνσιμαν, σελ. 9, και εις τās «άναλύσεις» «Του Έμμελου», «Η παρέμβασις τής θεās Αθηνάς», σελ. 35 και «Η δυστυχία του Ήφαιστου», σελ. 34.

παρά όμολογία ύποταγής και δουλικής νοοτροπίας, αλλά ό έλληνικός λαός δέν αποδέχεται τήν έρμηνεία τών φραγκολάγων και τής κοινοβαρβαρικής νοοτροπίας.

Η έκπτωση τής έμμελοϋς έλληνικής στην άχρεία γλώσσα τών κακοδαιμόνων και άσώτων οικιών, χρειάσθηκε μερικους αιώνες, για τήν έπιβολή της σέ μέρος τής κοινωνία μας, αλλά οί δουλικότατοι γραιοκύλοι σοφοί, με τήν ταπεινωτική στάση τους στην Ρώμη, άρνήθηκαν τήν μετάφραση στα έλληνικά τών κλασικών έργων τής λατινικής λογοτεχνίας: Κικέρων, Βιργίλιος, Όβίδιος, Σενέκας, πρωτομεταφράσθηκαν άπ' τον Μάξιμο Πλανούδη τον δέκατο τέταρτο αιώνα. Είς Αθήνας, ό έκφυλισμός έγινε, με τήν μαζική προσέλευση τών διαφόρων βαρβαρικών μειρακίων στις φιλοσοφικές σχολές της, άνεξαρτήτως του τί άκριβώς έμαθαν: αλλά είς τήν Μεσογαία τήν άκραν άτθίδα άπεψάλουν, όπως και στα όρεινά και στα νησιά τήν αιολοδωρική τής οποίας μεγάλο μέρος της μάς σώθηκε μέχρι σήμερα. Η διείσδυση τής κοινοβαρβαρικής τήν τεσσαρακονταετία άρχισε άπ' το Κολωνακι και τα προάστειά του, κι έπιβλήθηκε μέσα σέ δέκα είκοσι χρόνια, μαζί με τήν είκονική πραγματικότητα τής άμερικανικής κουλτούρας, ως άποκαλυπτικής άλήθειας: ξεχασαν τήν έλληνική κι έγιναν φύσει δουλοι. Είναι γεγονός άδιαμφισβήτητο αυτό: το αντίθετο, όποιος συχνάζει στις πλατείες, στις ταβέρνες και στα καφενεία τών συνοικιών και τών χωριών άκούει στην καθημερινότητά του τον άρμονικό κι ελεύθερο έλληνικό λόγο. Όταν όμως πηγαίνει στα άριστοκρατικά κέντρα του Κολωνακίου και τών άποικιών του, ύφίσταται τον καταιγισμό τών «βραχύ και άνισον και έγγυς άλογίας ρυθμών» στα αυτιά του, κατά τον Αριστείδη τον Κοϊντολιανό, κι οί όποιοι άποδίδουν τήν ήθική αντίληψη τών «παντάπασι εκλελυμένων» ανθρώπων, δηλαδή τών δουλικής και άχρείας νοοτροπίας, κατά τον Αριστοτέλη. Η χειρότερη διγλωσσία τής έλληνικής μας ιστορίας!

Ο Στέλιος Ράμφος, παρά τήν άρχαιογνωσία του και τήν ιερογνωσία του, ευθέως όμολογει, ότι είναι έπιλογή του -ως νεοκαθολικού ή νεοπροτεστάντου, ως διαλέξει- ή άνάγκη έπιβολής, τής κοινοβαρβαρικής γλώσσας και τής δουλικής νοοτροπίας της...

Χρήστος Ζ. Καρανίκας
Νοέμβριος 2022, Καισαριανή

ΥΓ. Ο διάλογος ήταν, όπως φαίνεται, μάλλον προσχεδιασμένος, 20, 21, 22, 23 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου, κρίνοντας άπ' τα πολυσέλιδα κείμενα, γραμμένα μέσα σέ μία μόνο μέρα... Αλλά, ίσως πέφτουμε έξω...